Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

# СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

*Газет арадувл 1923 шера денз* ★ ЕРА, 15 ДЕКАБРЬ, 1988 ШУ. ★ № 149 (7652). ★ Мах 3 кеп.

## *Яхьа дневник*

### ЛаьрхIар кхоачашду

Дика чакхдоаккхаш латт XII пятилетка кхоалагIа шу Серноводскерча минеральни хий доаккхача завода коллективо. ГIадвугаш я чакхбаьннача цхьайтта бетта итогаш. План 6 миллион 900 эзар шуша йолаш, хIанзле цо арахийцад 6346 эзар шуша хий. Маьхалъяьккха продукци 635 эзар сома маьха я, е 45 эзар сом планал дукхагIа.

— Шера план оаха кхоачашъяьй октябра тIехьарча деношка, — йоах завода директора Баташов Адама. — Декабрь чакхбалале кхы а 500 эзар шуша хий IотIакхетаргда цунна. Из даро аьттув лургба 50 эзар сом цIена пайда баккха. Сево новкъостал даьд тхона цу толамга кхача? Эггара хьалха къахьегамеи технологически дисциплина телха ца яро, къахьегам ниса вIаштIехь баккхаро. Болх овсаре бара болхлошта мел эша хьалаш Iалашдаьд заводе. Нах хан - ханахьа хьа а боалабу, цIа а буг, ший ха хьатIакхаьчача спецовка дIалу царна.

Заводо хIара шера юкъера лаьрхIача вай республикерча тикашка, кхачан предприятешка дIадохьийт йиъ миллион гаргга шуша минеральни хий, юхедисар Саратовски, Горьковски, вай мехка кхыйолча областашка дIакхоач.

Серноводскера минеральни хий дукха пайдане компоненташ йоахкаш а дарбане а да. Цудухьа массанахьа хоатташ, сиха дIаэцаш продукци я из. Дукххьара заказаш ух заводе, уж дерригаш кхоачашъеш таах коллектива.

— Бакъдар ала ма дезий, — йоах А. Баташева, — предприяте оборудовани хIанзарча дIадехараща жоп луш яц. Тишъеннай из. ТIехьаюсаш я технологи а. Завода цхьайола помещенеш хьалъяьй 35 шу хьалха. Къаьна я уж. Цудухьа кастта 1200 эзар сом мах бола керда корпус дIайолае лаьрхIад оаха.

Хьалаш аттачарех деце а, хьинаре къахьегаш ба укхаза Д. Худцуева, М. Асаева, В. Шельпяков. Шоай нормаш 120 — 130 процент кхоачашъю цар.

* * *

Парафин дIа-хьа дотта, цунна упаковка ю автоматически установка (АЛРУП) В. И. Ленина цIерагIча ГНПЗ № 6 йолча цеха лоархIамегIа йола участок я. Цо дечох тийша я укхаза арахеца еррига продукци.

Майрра ала мегаргда АЛРУП-а коллектив шийна хьалхашка латтача декхарех тIехдика лоархIаю аьнна, хIара смено планаш кхоачашъю. ХIаьта къахьегамеи технологически дисциплина толхаяь цхьаь цаI масал дац укхаза укх шера.

ДукхагIча даькъе установкага хьожараш йоккха стаж йола нах ба. Царех ба Живодрова Елизавета Павловна, Сухомлинова Валентина Ивановна, Шевченко Виктор, Байхаев Мутуш, Мицаев Мехди, кхыбараш. Шоай декхараш тIехкхоачашдеш хьабоагIа уж.

В. И. Ленина цIерагIа ГНПЗ вай республикерча промышленни предприятешта юкъе яьржача социалистически яхье хьалхалаттаращца я. Цахаддаш кхоачашъю цо ший планаш. Доккха дакъа юкъехь цу гIулакха АЛРУП-а болхлоша.

---

В. И. Ленина цIерагIча мехкдаьтта чакхдоахача завода шоллагIча цехе къахьегаш ва Мурадов Султан. Из ва № 15-16 йолча установка машинист. Предприятерча кагирхошта юкъе дикагIчарех цаI лоархI из, новкъосташа сийдеш йоаккх цун цIи.

Из тамаш е езаш хIама дац, хIана аьлча эскаре волча хана Афганистане ший интернациональни декхар кхоачашдеш хиннав Султан. Цига Iемав из моллагIдола гIулакх дизза чакхдаккха, кхычар букътIехьашка ца лечкъа, уллувчун оагIув хьаллувца.

Сийлахь - боккхача Октябра 71 шу дузача деношка СССР Герзашцара Низий юбилейни медаль еннай къонача къахьегамхочоа.

СУРТА ТIА: С. Мурадов.

Г. КУРИЛЕНКО сурт.

---

## *ДОШ — АЬННАЧА*

Дика къахьег укх шера Ачхой - Мартановски района «Ореховский» совхоза хьайбаш леладераша.

Паччахьалкхенна шура, дулх дIадалара шера план Сийлахь - боккхача Октябра 71 шу дузача дийнахьа кхоачашъе дош деннадар цар. ЛаьрхIар ханал хьалха — цхьоалагIа ноябрь хьатIакхоаччаш даь даькхар.

Къахьегама овсарле лакха йолаш болх бир дIабахача бетта а. Цу гIулакхо вIаштIехьдалийтар декабрь бутт болалуш дулх дIадалара план 34 процент, шура — 6,4 процент тIеххкхоачашъе.

Доярказшта юкъе яьржача социалистически яхье хьалха ба Б. Яхъяева, В. Шовхалова. Шера план ши эзар килограмм йолаш, хIара Iаттагара 3000 килограмм совгIа шура яьккхай цар. Ишта хьаьнала къахьег кхыча дояркаша а.

ХIанз дийнахьа хIара Iаттагара йоаккха шура соахка укх хана хинначул 1,2 килограмм дукхагIа я. Декхараш тIеххкхоачашдеш толаме болх бе хIанз, укх Iан деношка малагIча таронаша вIаштIехьдоалийт дийцар оаха дийхача ферма заведующе Н. Тепсаева.

Х. МАГОМЕТОВ.

---

## *Мишта кхоачашду деккхараш*

# ГIУЛАКХАШ ГIАДВУГАШ ДА

Малгобекски района Вознесеновская яхача станицера хьадоагIаш тха бIарг кхийтар, аьрдехьа жагIа билла болча трасса тIа яьннача МТЗ марках йолча тракторах. Цунна тIехьатессача лафета тIа латтача йоккхача аьшка бешка «къамарга» чура, паровоза турбах санна, хьаарауххаш йIайха Iи яр.

Цу трактора лерагIа дIададахача «Кавказ» совхоза шоллагIча шурий ферме кхаьчар тхо.

...Доахан латтача корпусе дIачуйнгача лафета тIа латтача бешкана го а баь, цу чура ведараща муж хьа а ийбеш, доахан кхоабаш боаххкар дояркаш.

— Цхьацца белково-витаминни хIамаш етташ хьаьи а беш, бу из муж, — йоах укхазарча бригадира Ш. Исаевас. — Продукце единицага концентраташ кIезигагIа дIаахийтар къаьстта лоархIаме да. Хьайбашта фуътела мегаргбац, цох белково-витаминни, кхыйола добавкаш ца тохаш, ма боаггIара из кийч ца беш. Цо йиш хулийтаргья, кIезигагIа хIама дIа а дохийташ, продукци дукхагIа яккха.

Хьож тхо доахангa. Дика тоаденна, цIена да уж. Цхьан хьамо теркам тIаэзар тха. ЛоаллагIа цIечен Iаьржа-боархачеи фух ши етт латтар. Цхьаннена хьалхашка детта худар шоллагIчоа денначул шозза хIана дац аьнна дукхагIа дар. Цу гIулакха хьакъехьа шийга хаттар дича, цу доахана доал деча дояркас, Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета депутата Батаева Захус аьлар:

— Концентраташ хIара Iатта цо еннача килограмм шурийна 200 грамм кхоачаш хургйолаш тел оаха. ХIаьта Iаьржа-боарха болчо шозза дукхагIа шура лу. Цудухьа концентратех кийчдаь хулар а дукхагIа кхоач цунна. Кхы а цхьа хIама да. Царна худар цхьатарра дилла даларе, цох цхьа дакъа ца дуаш дутаргдар цIеча фух болчо. Из оаха дукхаза тахка, теркалдаь хIама да. ТIакхха хьабоалаш пайда ца хилча зехьа сенна доаду доакъар, укх шера хьайбаш Iангара дахара эшачул дукхагIа из Iалащдаь дале а?

Исаева Шурас аьннар бакъдеш дар уж дешаш.

Концентратаашта санна, йоакхо ю совхозе а ферме а кхытайпа долча доакъарашта кхом бара а. Масала, ча тел йIайха Iи етташ кIаьд а деш, тIаккха аьтача доакъара свеклашца вIаши э а деш. ХIаьта силоса тIа цун мистал лохъяра мел хьерц. Уж балхаш духхьал ферме дояркаша, бежа Iуша шоаш ду.

Хьайбаш кхабара доакъарца боахама администраци кхоачам бе яьлча, подрядагIа болх бе раьза хилар ферма коллектив.

— Геттара пайдане хIама хиннад наьха къахьегам цу хьисапе вIаштIехьбаккхар, — йоах Шурас. — Цо нах Iомабу дIадодар лархIа, паччахьалкхен рузкъа кхом бе, чIоагIбу коллектива барт. Мекъа вар а, шийна карагIдаьнначох мара ахча доагIаргдоацилга ховш, во болх бе кхычарна хьалхашка эхь хеташ, хьинаре къахьега волалу. ХIаьта керттера дар — производства да ше волга кхетаду хIара саго. Цунца цхьана шийна доагIар дизза хьа а дех. Цхьа масал, доаладергда аз. Кагий Iаьсий леладерашта цар тIакхетийта дулх а ца лоархIаш, дийнахьа болх барах ахча телар хьалха. Из бахьан долаш, цу хьайбашта лерттIа Iунал дара башха йоакхо а ца еш, балха ха чакхъяларга хьежаш хулар цхьабараш, хьатIадена доакъар дика е во да хьажацар уж. Цулухьа Iаьсий эсала хьалкхувр, дукха довр. Шозза, кхозза дийцачул тIехьагIа подрядагIа уж леладе раьза хилар Мироненко Антонинеи Козлова Полинаи. ХIанз шу совгIа ха я цар шийне цу хьисапе къахьега. Цу юкъа цамогаш хинна а кхытайпа бахьан долаш а цхьа Iасилг тIерадаьннадац. Ди дIадодац план 450 грамм йолаш, хIара Iасилга юкъера лаьрхIача 600—650 грамм дулх тIа ца кхетийташ.

Паччахьалкхенна шура дIаядара укх шера план Сийлахь - боккхача Октябра 71 шу дузача дийнахьа — 7 ноябре кхоачашйир ферме, хIаьта цхьайтта бетта хIара Iаттагара 2449 килограмм яьккхар, шера задани 2150 килограмм йолаш.

Доярказшта юкъе яьржача социалистически яхье шу доладелча денз хьалха Усманова Люба я. Цхьайтта бетта хIара Iаттагара 3250 килограмм гаргга шура яьккхай цо.

Цул дукха тIехьа ца бусаш хьаьнала къахьегаш ба дояркаш Батаева Заху, Успанова Хоху, Магомадова Элисат.

Цу къахьегамхоша санна шоай шера планаш ханал дуккха хьалха кхоачаш а яь. хIанз тIадоагIача шера март бетта чотагIа болх беш ба дояркаш Мержоева Марем, Абалиева БагIдат, Дудурханова Бикату, Хамзаева Сайдат, Гадиева Аймани.

Белгалдаккха деза хьайбаш леладерий цIа ферма болхлоша шоаш хьадаь долга. Цу чу я цIе уголок чуйола, чай малара, хIама яара, салаIара хьакъоастаяь помещенеш.

М. ХАМАТХАНОВ.

---

# Армене халкъа бала массане юкъара ба

Дега бохам хулаш тIаийцар «Красный молот» завода коллективо Советски Армене хиннача хатарах бола хоам. Ерригача цехашка митингаш хилар укх деношка. Заводе вIашагIъеллай къахьегамхой а кулгалхой а юкъе боагIа комитет. Цо кулгал а деш дIахьош да укхаза трагеди хиннача районашта деш дола новкъостал. Завода ерригача коллектива собране лаьрхIад мохк аьга йохаяь городаш юхаметтаоттаеча 20 эзар сом дIахьожаде.

Заводерча медпункте хьайийллай донорски пункт. Гулдаьд берий, боккхийча наьха барзкъаш. Уж тIа дола машинаш 12 декабре новкъа яьлар Армене яха.

«Красный молот» завода парткома секретара Л. Я. Кривошеева йоах:

— Дог лазаш дар митингашка къамаьлаш даьча болхлоша дийцар. ХIаране кхетаду армянски халкъа тIадена халахетар советски наьха массане а юкъара долга. Цудухьа коллектива юкъера цхьа саг виссавац шийна мога гIо ца деш. Шоатта дийнахьа болх соцабанзар №№ 5, 25 йолча цехаша. Цу дийнахьа даькха хинна ахча а дIахьожадаьд болхлоша Армене счете. Къаьстта белгалваккха ловра № 5 йолча цеха парторганизаце секретарь П. А. Зевилов. 4 эзар сом совгIа ахча гулдаьд цу цеха коммунисташа.

Эггара эшаш хиннар — вабаш, белаш, носилкаш, кхыйола аварийни белхаш деча эша инструменташ дIаяхьийтай заводчанаша.

Нохч - ГIалгIайчен пролетариата флагмана — «Красный молот» завода коллектив укх деношка армянски халкъаца я. Заводской субботник е лаьрхIад коллективо. Из хургья 17 декабре. Инженерно - технически персонала а лаьрхIад цхьан дийнахьа шоашта доагIа алапи Армене счете дIахьожаде.

* * *

Трагически денош да Армянски халкъа тIаэттараш. Из доккха хатар бокъонца лазар а хинна латт НохчГIалгIайченерча наха. Мохк агарах болча хоамо оарцагI яьхар НГIАССР шурий промышленноста къахьегама коллективаш а.

Укх деношка хилар партийни бюро а вIашагIкхийттача профкома а цхьан яь заседани. Цига дакъа лоацачар цхьатарра лаьрхIар кулгал деча аппарата болхлой алапех цхьан дийнахьа доагIар хатар хиннача наха дIадала.

Цунца цхьана партбюро а профкома а членаша кхайкарал даьд ерригача къахьегама коллективашка, вежарашха йолча Арменена шоашта мога гIо де, аьнна. Цунца дувзаденна цу промышленноста коллективашка митингаш хилар укх деношка. Цига а лаьрхIар цхьан дийнахьа доагIа алпи Армене дIахьожаде. Деррига а цу гIулакха хьождаь ахча 5,5 эзар сом да.

12 декабре республикански штаба а Нохч - ГIалгIай КПСС обкома XX-ча партийни конференце а даьча кхайкаралашца дувзаденна къахьегама коллектива совето лаьрхIар: 1989 шу доладелча денза коллективаша еча экономе чотах Кировакане бахача наха 1000 кг «осетински» оала нахча, 10 эзар «Янтарь» яхача нахчан кIопилг, 300 кг «Молочное», «Новинка» яха суфле, кхыйола кхачан продукци а яхьийта.

Продукци кийчъе декхар тIаийцад Шелковской нахчан шурий завода, Грознески городской шурий завода, Грозненски нахча еча завода дикагIйолча бригадаша. 14-ча декабре Арменена из мухь а ийца машина дIаяхай. Машина лехкаш ва дикагIбола водитель Цугунян. Цунца ва цун новкъост-сменщик Матаев.

* * *

Армене хинна хатар чIоагIа дега Iаткъашн хала хеташи тIаийцар Нохч-ГIалгIай республике бахача наха. Республика ерригача районашка вIашагIъехкай армянски халкъа гIо дара штабаш. Эшаш дола мухьаш а ийца дукха машинай колоннаш дIаух Грознера.

Нохч-ГIалгIай гIишлон управлене а лаьцар цига дакъа. Цхьан дийнахьа шоаш баьча балхах дола алапи дIадахьийтар цу управлене берригача болхлоша 700412 счете. Укх деношка 52 эзар сома маьха тайп-тайпара хIамаш а яхьийтар хатар хиннача республикана лаьрхIа.

9 декабре Армене дIавахар шоай техникаца 12 механизатор, ши автокран, цхьа компрессор, кхы тайпа шортта техника. Шин дийнахьа № 6 йолча строительно - монтажни управлене коллективои цхьан дийнахьа поточни транспорта гаража коллективои Арменена гIо дара чотах бир болх.

* * *

Мохк аьгача шоллагIча дийнахьа армянски халкъа гIо де шоаш кийча болга хайташ бар Грознера берригa студенташ. Цунна дола тешал да геттара дукха нах дIаязбенна хилар а цига дIабаха аьнна, мохк агарах доккха зе хиннарашта гIо дара вIашагIъеллача штабе уж цахаддаш ухаш хилар а.

14 декабре Нохч-ГIалгIай университето 45 доброволец вахийтар Армене — царца яр студентий гIишлон отряд «Грозмежрайводоканала» 7 болхло, 5 взрывник, и кх. дI. Армене йодача отрядо, цигара хьал довза а довзаш, шийца дIабихьар бетта тоъал кхача, палаткаш, барзкъаш, къахьегама гIирс.

Белгалдаккха доагIа, вай республике дахача дерригача халкъаша — нохчаша, гIалгIаша, эрсаша, и кх. дI. вежарашха йолча республикана гIо дара мел могар делга.

---

## Республикански штабе

Йоккхача гIайгIанца тIаийцар Нохч - ГIалгIайчера къахьегамхоша Армене хинна хатар. Лораш, гIишлонхой, механикаш — Iалаьмате дукха нах ба трагеди хиннача моттиге гIо де баха безам болаш. Вай вежарий болча техника ийца поезд яхийтай. Цу составаца техникал совгIа кхачан продукташ а кхы мел эша хIамаш а йихьар.

Нохч - ГIалгIайчен къахьегамхоша яхьийтача хIамашта юкъе да: лозабаьча наха 100 литр цIий, човнаш тега 1000 ампула чилла, 60 комплект «Илизарова аппараташ», метта хIамаш, чухьдувхаду барзкъаш, пхьегIаш, сапаш, 23 эзар тонн доагор.

Банкерча 700412 счета тIа 12 декабре 561 эзар сом ахча дIадахьийтад наха. ХIара сахьата дукхагIа хулаш да из.

Техника лелае 100 специалист вахав Армене. «Чеченингушагропромпроекто» а проектировщикай группа дIахьожаяьй йохаяьча моттигашка болх бе.

1100 саг чувита а балха оттаве а кийчо яьй вай республике. 900 бер чудита моттигаш я. Кхаба бераш дIаэца безам болаш дуккха а нах ба.

Армене хиннача хатара боарам хайча вай республике вIашагIъеллача штабо ший болх РСФСР а Армене а штабашца, Армянски ССР Минздраваца, Армене ВЛКСМ ЦК-ца дагаювлаш бу.

Хала Iазап кхаьчача Арменена мел эша гIулакх де кийча я Нохч - ГIалгIайче.

---

# КПСС НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБЛАСТНОЙ КОМИТЕТА БАЛХАХ ЙОЛА ОТЧЕТ

## *КПСС обкома хьалхарча секретара В. К. ФОТЕЕВА доклад*

ДIадаха кхо шу Нохч-ГIалгIай областной партийни организаце историена юкъедоагIаргда КПСС ЦК апрельски (1985 ш.) Пленума, социально-экономически дегIаахар сихдара, советски общества вахара ерригача сферашта перестройка яра тIаерзаяь XXVII съезда установкаш кхоачашъеш тIатеIIа болх бара этап санна.

ЛоархIаме политически этап а хинна дIаэттай XIX Ерригсоюзни партийни конференци. Цо хьагойтар, дIадоладаь революционни хувцамаш шердара а кIоаргдара а парти чIоагIа тIехьа йолга, къаьгта белгалдаькхар тIехьа ца тетташ дIахо йодача хана де дезар. Цо партена делар, Ленински дешаща аьлча, «цун низи лоархIами Iалаьмате чIоагIа алсамбалар», перестройка юхаярг ца хилара политически организационни предпосылкаш хьаярца кхоачашдир коммунистий а парте боацарий а керттера наказ.

Конференце решенеш кхоачашъяр ерригача партийни, общественни организацей, боахама органий балха тIум а хинна дIаотталга вIаштIехьдаккха декхарийла я партийни комитеташ. ДукхагIа инициатива, хаьдда гIулакхаш, бокъонца йола результаташ — из дIадехар да тахан хьалхарча даькъе латтар, цу наькъаца КПСС областной комитета балха мах бе беза вай. Белгалдаккха деза, цу юкъа фу де карагIдаьннад, фу дисад ца деш, перестройка цу е кхыча лостамашка тIехьдисара бахьанаш гучадаха деза. Гласностацеи бакъдолчунцеи айхха бувзам а болаш, хьадаьчун итогаши дIадахачун урокаши критически хьисапе кхетаяро мара хIара партийни организацена, хIара парте члена аьттув хулийтаргбац вай вахара ерригача оагIонашка эргалонаш яра тIаберзабаьча балха шиий моттиг лаха.

XIX областной партийни конференце, пленумашка, активашка яьшхай республике нийслуш йола халонаши къоастаянза йиса проблемаши, негативни процессаши. Царех дукхагIъяраш хьахинай дикка дукхагIолча кулгалхоша къахьегама коллективаш планови декхараш кхоачашдара тIа а ерзаеш, бухсоццаш хьахулачоа дукха уйла еш ца хиннандаь. ГIулакх кхы а чоалханегIа доара вай планаш боагIIача тайпара социальни лостам боацаш хиларо, гуш бацар наьха вахара, къахьегама, быта хьалаш тоадара тIаберзабаь лерргIа бола парте никъ. Цхьацца бахьанаш долаш XI пятилетке промышленни, юртбоахама (колхозашка, совхозашка) производства боарамаш лохделар.

Республикера социально-экономически проблемаш ирагIа ме хул морально-психологически хьал унахцIенагIа дерзадара идеяш, перестройка идеяш керттера хилар областной партийни организацена. Белгалдаьхар республика дегIаахар сихдара принципиальни керда концепцеш кхоачашъяра керттера лостамаш, ширъяьнна, дуккхача шерашка Iовш хьайоагIа проблемаш къоастаяра наькъаш.

Конференце решенеш кхоачашъеш, парте обкомо, цун бюрос, секретарнато ший а КПСС горкомийи райкомийи, парте юхххьанцарча организацей къаьстта теркам тIабахийтар республика дегIайоалаяра керттера проблемаш къоастаяра, перестройка еча бухсоццаш хьахулачун влияни елга айдара.

Пленумашкеи бюрошкеи дувцача дешай маIан хувцаделар. Духхьал боахама хьисап дола проблемаш кIезигагIа ювцар. Кулгалхой кадрай отчеташка ладувгIарга, организаторски массово-политически принципиальни лоархIамеча дешашка хьажарга дийрзар вай. ЦIенхашттагIа мах бора негативни хIамай.

Пленумаш кийчъяра леладеми цар итогаши ювц газеташка, радио, телевидене передачашка. КПСС обкома бюро членашеи секретарашеи дакъа а лоацаш, райони парторганизацешка доклади тезисаш ювцара практика шерлуш йоагIа.

Парте областной комитета членаша, хьалхагIа хинначул хьинарегIа дакъа лоацар пленумаши бюро заседанеши кийчъеча. Уж чакхйоахача дукхагIа хилар гласность, дешаш ерригача оагIорахьа дувцареи хьадда решенеш кийчъяреи таронаш шеръелар, кхоачамбоацарашта критика елга алсамдаьлар. ЧIоагIагIа а принципиальнегIа а, коллективни а шо шоай а бехктокхам кхетабеш мах бу хIанз бюро членаша шоай балха.

Областной партийни организацера гIулакхаш тоаделга чIоагIгIа хьадехара, царца хьашт долаш хилара наькъаца йийкар перестройкана кулгалдара балха отчет яра йолча парте областной комитета пленуме цун бюрона яь критика. Гуччахьа бехкаш даьхар обкома секретараштани. В. К. Фотеевна, Д. Г. Завгаевна, Е. В. Тумсоевна, Лакхехьарча Совета Президиума председатела н. Х. Х. Боковна, республика Министрий Совета председатела М. А. Керимовна, кхычарна. Белгалдаьккхар, парте обкома бюрона дешаш къоастадеча боахама-распорядительни никъ дIабаккха ца мегалга, тIаийца никъ лерргIа чакхбоаккхаш хулгеи цхьадолча негативни гIулакхий мах беча политически ирали тоъацар цунна. Цхьайолча хана обкома секретараша духхьал шоаша къестадора кадрови дешаш.

КПСС обкома бюрос шийна яьча критиках йоаггIаш йола выводаш йир. Бакъда, хIанз а дIадаьхадац деррига кхоачамбоацараш, кадрашкара, къаьстта боахамий ярашкара болх хьабехалга эсала да. ТIаийца решенеш кхоачашъяра тIехьа тIахьожам лоаттабар духхьал кхоачамбоацараш да аларца чакхдоал, цо исполнителей балха боарам лакхбара гIо диц. БIарчча хьанийцача белгалдаккха деза, укх тIехьарча хана обкома а цун бюро а болх де лерхIар чакхдаккхара тIаберзабаь хинналга, хьадаьр критически а самокритически а наькъаца кхетадара хьале бора из, цо, вайна хетачох а, партийни организацешта хьадда ориентировкаш лора, социально-экономически организационно - политически декхараш кхоачашдеча дикалгахьа цхьацца хувцамаш дара новкъостал дора.

Партийни кулгалдара стиле, формашка, методашка хинна хувцамаш дувцаш, сона ловра, декхараш кхоачашдара тIаберзабаь хинна болх дегIаахара перспективаш кийчъяра чулоацам болча балхага балар белгалдаккха. Из белгалдаьлар республика вахара практически дерригача лостамашка оттаяьча йIаьххача ханарча комплексни планашка. Царна юкъе къаьстта моттиг дIалаьцар чIоагIа боккха политически лоархIам болча къахьегама ресурсех пайда эцалга тоадара программо.

(ДIахододар 2-ча оагIо тIа).

# КПСС НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБЛАСТНОЙ КОМИТЕТА БАЛХАХ ЙОЛА ОТЧЕТ

(ДIахододар. Долалур 1-ча оагIо тIа).

Лоацца аьлча, республика экономически даькъе дегIайоалаяра никъ белгалбаькхаб вай, из дIахо социальни дегIаахарца бувза а бувзаш. Парте областной комитета, цун бюро декхар дар из никъ чакхбаккхар хIара парте городскойи районнии комитета, хIара юххьанцарча партийни организаце, ерригача къахьегама коллективай балха дIадаккха йиш йоаца дакъа а хинна дIаоттаделга. Цо тIахьийхар нахана беча дийнача политически балха дикка дукхагIа теркам тIабахийтар, политически кулгалдара методаши формаши кердача декхарашца вIашкайоагIаш хилар Iалашдар. КПСС обком бюрократически диктата стиль, аппарата болхлой боахама органий, Iилман культурай учрежденей балха командаш телара хьисапе каст-каста юкъегIертилга дIаданкха гIертар.

Цунца дувзаденна юкъмоттиге оттабора кадрашцара болх — парте областной комитета балха лоархIамегIдола дакъа. Из бора дIадахача шерашка хиннарашта тара доацача хьалашка. Хьалхарча даькъе перестройка е езаш хилар КПСС обкома бюро, секретарий, аппарата болхлой. ДIахо. Вай перестройка дIайолайир перестройка хилале хьалха дIаэттача кадрови корпуса низашца. Из мукъаяла езаш яр ширъяьннача уйлаех, керда политически дог-уйла караэца, демократизацеи йиззача гласностеи хьалашка яха а болх бе а Iомаяла езаш яр из. ХIаьта юххера, вай теркал ца деш дита йиш йолаш дацар цхьайолча моттигашка квалифицированни, компетентни кадраш тоъаш ца хилар.

Мишта болх бир цу хьалашка парте комитето, цун бюрос, секретариато? Вай гIертар КПСС обкоме, парте горкомашкеи райкомашкеи, юххьанцарча партийни организацешка хьаIовш йоагIа цу хьакъехьара опыт Iомае а из вIашкайоалае а. Цо аьттув белар болхлой хьакъоастабара, дIаоттабара, царна кхетам балара балха керттера лостамаши формаши, экономикана, организационни а политико-кхетам балара а балха партийни кулгалдара методаш караерзаяра, царна мах бара критереш шийна чулоаца кадрашца болх бара система кийчъе.

Цу даькъе лоархIаме да КПСС обкома, парте горкомийи райкомийи пленумашка, бюрошка юххьанцарча партийни организацей собранешка цар балха тайп-тайпарча оагIонех дувцар. Укх отчетни юкъа духхьал бюрои секретариатеи заседанешка цу тайпарча 60 дешага хьежаб. Царна юкъе — партийни балха перестройка ярах КПСС Малгобекски горкома, «Экономия» яха программа кхоачашъярах Ленински райкома, къахьегама ресурсех пайда эцалга тоадарах — Назрановски, къонача коммунисташца беча балхах — Наурски, къахьегама коллективай советаш хьаяра практиках — Октябрьски райкома, перестройкана идеологически Iалашо ярах — «Промавтоматика» НПО, студенташта кхетам луча индивидуализаци ярах — хьехархой института, юртбоахаме Iилманеи техниканеи карагIдаьннараш юкъедоаладарах — «Солнечный» совхоза партийни организацей балхах йола отчеташ.

Уж дешаш кийчдеча, царех тIаийца решенеш кхоачашъяра тIахьожам лоаттабечеи уж чакхйоахачеи хана, партийни комитета, хIара коммуниста балха, из перестройках фу уйла йолаш ва хьахьокха а цун мах бу а керттера критереш къоастаяьй, цо аьттув лу Iоаяь опыт хьагулъе а нийсдалийта кхоачамбоацараши гIалаташи дикагIа гучадаха а. Вай дувцар да гIулакх критично а самокритично а леладарах, планаши партийни решенеши кхоачашъяра бехктокхам айбарах; социальни проблемаш къоастаяра хьалхарча даькъе теркам тIабахийтарах; идейно-кхетам балара ерригача арсенала индивидуализаци ярахи из тIагIертта хургболаш вIаштIехьдаккхарахи; вахара ерригача сферашка коммунистий лоархIам айбарах.

Областной комитета решенеша новкъостал дора КПСС райкомашта цу е кхыча балха моттигашка дикалгахьа дола хувцамаш де. Масала, соахка обкома пленуме ладийтIад район социально-экономически даькъе дегIайоалаеча юххьанцарча партийни организацей балха лоархIамах йолча парте Надтеречни райкома (хьалхара секретарь н. Г. Г. Махаури) отчетага. Райкома, цун бюрон, секретарий адресагIа дукха критически замечанеш йир, рекомендацеш елар. Ала деза, цар уж бакъахьа кхетаяь хилар. КПСС райкома балха стиль дикка эргаьлар. Районе хьахилар оттадаь декхараш кхоачаде могаргдола авторитетни партийни комитет.

Доаладе йиш я дикалгахьа йолча опыта кхыдола адресаш а. Иштта, КПСС Грозненски горком (н. В. А. Куценко) дикагIа болх бе яьннай кулгалдара кадрай резерваца. Назрановски райкомо (н. А. А. Мякиев) боккха теркам тIабохийт социальни сфера дегIайоалаяра, Веденскийчо (н. С. И. Самойлова) кагирхошта тIема-патриотически кхетам балара, и. кх, дI.

Кердача тайпара хьинаре болх бе бола а беннаб, перестройка еча хьалха а латт Грозный яхача стянце вагонни депо (н. Н. С. Бондаренко), «Назрановский» совхоза (н. У. Х. Мислауров), «Червленкий» совхоза (н. Э. М. Тасуханов), кхыйола парткомаш.

Отчетни юкъа КПСС обкомо, цун бюрос, отделаша кIоаргагIа тохкар мишта вIаштIехьбоаккх кулгалдара кадраша шоай болх, мишта оарцагIйоах цар коллективаш хьалхашка латта декхараш кхоачашдара.

Радикальни экономически реформа, демократизацеи гласностеи наькъашка дуккхача кулгалхой организаторски а нахаца болх бе хара а оамалаш кердача тайпара белгалъяьлар. Цар цIераш вай цкъа мо дукххаза яьхай хьалха. Цхьабакъда, перестройко вайна деннад итташ керда масалаш. БIубенна балха хIанзара формаш караерзаю «Грознефтехим» НПО генеральни директора н. С. Н. Хаджиева, Кавказски территориальни координационно - информационни центра начальника н. З. М. Магомедова, «Ставрогрознефть» НГДУ начальника н. Н. П. Иванова, СССР Госснаба керттерча территориальни управлене начальника н. Р. П. Томасова, кхычар.

Перестройка дукха кердадар, ординарни доацар юкъедихьад кадрови балха. Республике гласно а гуччахьара а конкурсаш чакхъяхара наькъаца тайп-тайпарча звеньяй кулгалхой хержа болабаьб, духхьал укх шера кхо эзарнел дукхагIа цу тайпара моттиг хиннай. ХIанзара отчетно-хоржамий кампани йолча хана шиъ е дукхагIа кандидатураш йолаш хержаб ахаш хIана бац. аьнна, партгруппоргаш, цеховии юххьанцарча партийни организацейи секретараш.

Шерлуш доагIа, коллективашкара кадрай резерв гуччахьа ювцара, царца болх бераштa царех хетари яхари теркалдара гIулакх. Целевой резерв партийни, советски, профсоюзни, комсомольски балха Iомаялара опыт хьаIовш латт, хьинарегIа пайда эц стажировках. ДукхагIча даькъе из практика парте Гудермесски горкома, Шалински райкома, Малгобекски горкома (хьалхара секретараш нн. А. В. Хадзарагов, Ю. Д. Усамов, Н. М. Морева) йоагIаш я.

Кадраш гуччахьа хоржаро дикка лохбу ца доагIаш саг кулгалхо хоржара кхерам. Цунца цхьана кулгалхой, къаьстта боахамера бараш хоржара, хьалхарча итоташа хьахьеккхар, партийни организацеш духхьал каьхата тIа мара сий долаши «тIах» аьннеи йоацача, хьалхле лелаяьраш, сакхетам лакха боацача, хIаьта цхьайолча хана делячески элементашта а тIехь карабаха, шоашта тIехьагIа «накъабаргбола» нах кулгалхой хьожабе гIерта демагогаш хилар. Номераш 1572 а 1436 а йолча автоколоннай кулгалхой хоржача шоайла къувсаш йолча, духхьал шоай хьашташ кхоачаде ловча группаша доал даккха гIертилга а хинна дIаэттар. ЖКК Нохч-ГIалгIай гIишлон управлене а «Стройиндустрия» яхача объединене ардакх чакхйоаккхача цеха а конкурсни комиссешка кулгалхой хоржача тIабитар хьалха лийца баьхна нах.

Кадрови балха тIа хIанз а кIезига яц дIадахачун рецедиваш е цхьайола партийни комитеташ, шоашта из ловш хиларах, цу гIулакха пайдана воаца саг коллектива кулгалхо оттаве гIертилга.

Цу тайпара масалаш цаIшиъ мара дац ала йиш яц. Кхоачам боллаш царна гIулакх леладе харга а морально-политически белгалонашка а ца хьожаш, кулгалдара балхашка хьожабаьбар Ленински РОВД начальник В. И. Левченко, «Чечингбыттехника» объединене начальник В. М. Вараев. Кень-Юртовски юкъерча школа директор В. А. Дутаев, кхыбараш. ГIулакха зе мара далланзар цох.

Хьадер нийса хилийтар духьа партийни органаша дикагIа тахка а деза, царна дикагIа довза а деза этта хьал, наьха дог-уйла, демократии гласности дегIаяро дийнъяь башхалонаш. Шаьра гуш да, хоржамашта хьалха беча балха методашта, йоагIаш йолча кандидатурашта тIехьа латта а уж хьаллаца а, хьаькъал дола а цох фу доал а техха бола, тIеххьарча даькъе наьха шоаех бенна тешам бакъбергбола нах балхашка хьежабе вай Iомадала дезалга.

КарагIдаьннача мах беча самокритични а критични а никъ лаха ховргдолаш кхетам балара теркам тIабахийта декхарийла я партийни комитеташ. Къаьстта из кхоачам болаш дац парте областной комитета, КПСС горкомийи райкомийи, юххьанцарча партийни организацей, дукхача боахамерча кулгалхой балха тIа.

План кхоачашъяра балха цифрашца мах бу ширъяьнна оамал тахан а яхаш я. Хьаэцаргъя вай, масала, Гудермесски коопщекомбинат (нн. Р. С. Ахмадов, В. С. Басханов). Цун коллектив районе а респотребсоюза системе а хьалхалаттарех цаI я. Цхьабакъда бокъонца дола комбинатера хьал кIоаргга техкача гучадоал, укхаза из дика хьал духхьал да, аьнна, моттaлуш мара доацалга. План кхоачашъю районе-м хац сона, хIаьта иштта республике а маьхала ца йоаккхалуча сокийи напиткаий чотагIа. Гудермесцашта дагайоагIа, производства боарамаш геттара кIезигагIа хиннача хана а, коопщекомбинато арахецача продукце ассортимент тоъал йоккхагIа хинна ха. ХIаьта хIанз, предприяте план 123 процент кхоачашъеча хана, тикаш ах яьсса латт. Хатта лов сона, хьанна эшаш да наха эшаранта Iалашо еш доаца уж «толамаш»?

Отчетни юкъа парте обком, цун бюро республике халкъа боахаме, къаьсткъаьстача предприятешкеи объединенешкеи эттача хьала критически мах бе гIийртай. Цхьабакъда, новкъа дале а, кхоачамбоацараш нийса гуча а доахаш, уж дIадахара даькъе воай моттиг хьалаха аьттув баьннабац вай. Масала, цкъа мо дуккхазза дийцад «Грознефтеоргсинтез» объединене коллективо доагтIача тайпара болх ца беш хиларах, бакъда, тахан а гIулакхаш ледара леларах бола бехктокхам дIабаккха йиш яц цун партийни комитетан боахама кулгалхоштеи тIера. Цхьабакъда, самокритични хилча ала деза, парте обкома кIоаргга техкабац цун болх, ханнахьа зийнадац партийни, советски органаша, министерство гIо ца дича, цунна шийна къоастаде мегаргдоаца цхьадола дешаш. Вывод укхаза цаI я — критика ешше, новкъостал де.

Кхы цхьаькха садуаш дола дош. Из цхьайолча кулгалдара кадрай шоашта критика яра йола иммунитет, цар из тIа ца эцар. ХIанз а дIабаьннабац вай долчара, хьал тоадергда яхаш дешаш телаш, уж практически гIулакхашца бакъ ца деш бола кулгалхой. Цкъа мо дуккхаза дош деннадар Карабулакски аьшка-бетонни изделеш хьаеча завода хиннача директора н. У. В. Цицкиева, партбюро секретара н. Б. А. Точиева предприяти тIехьаюсачара хьалйоаккхаргья, цун болх лерттIа дIагIоргболаш тоабергба, аьнна. Цхьабакъда, хьалха ше хиннача бесса тIехьаюсаш я завод таханарча дийнахьа а. Директора доши хьадеш дола гIулакхи цаI доцалга гучадаьлча, къахьегама коллектива совето из мукъавалийта лаьрхIар. Цу тайпарча кулгалхоех ба Наурски района Кирова цIерагIча колхоза директор н. Т. Т. Хайрбеков, «Аргунская» яхача ПМК начальник н. Ю. И. Саидов, г. Грознен жилищно-коммунальни службай начальникаш нн. М. Х. Турпуханови А. А. Базявкини. чIоагIа камаьрша ба уж дош луча хана, цхьабакъда, аьннар кхоачашдара кIезига къахьег.

КПСС обком, горкомаш, райкомаш декхарийла я кадрай балха партийни тIахьожама боарам кердача, дикагIча лагIа тIа боаккхаш айбе, кулгалхой отчетех хьахулар лакхде, общественно-политически аттестаце масштабаш шеръе а кIоаргъе а, кулгалдара корпуса нравственни унахцIенон йоакхо е.

Партийни комитеташи организацеши кадрови балха юха ца йоалаш КПСС ЦК январски (1987 ш.) Пленума дIадехараш чакхдаха дезаш я — перестройка никъ могабаь ца Iеш, хIаьта шоаша мохк эргабоаккхача хьинаре дакъа лаца, берригa шоай низ общества дIалуш а толам баккха ховш а бола болхлой хьахержа, уж хьаллувца.

Кадрови болх эргабаьккха тоабарца цхьана, КПСС обкомо теркам тIабахийтар эргалонаш еча хьалхарча плане латтача юххьанцарча партийни организацешта перестройка яра, цар лоархIам лакхбара. Отчетни юкъа цар баьча балха белгало я из болх керттерча а лоархIамеча а декхараша — радикальни экономически реформа яреи общества вахара ерригача оагIонашта демократизаци яреи — воздействи а еш беш хилар.

Цо бакъдеш да юххьанцара партийни организацешта кулгалдеча даькъе КПСС обкома балха формаши методаши эргаялар. Бюро а секретариата а заседанешка кIоаргагIа хьежа баьлар цар балха дешашка. ШерагIа пайда эц лохерча партийни звеньяшка комплексни посещенеш ярах, гIулакхаш мишта лел хьажара а практически новкъостал дара а еча проверкех. Чакхъяьхай партийни актива, боахама кулгалхой семинараш, экономически реформа хьалашка болх бе кийчлуш йолча предприятей коллективашцара вIашагIкхетараш.

Опыто хьахьекхад, из кийчо, кабинеташка а доацаш, къахьегамхоша хьинаре дакъа а доацаш, яьча моттигашка дика пайда баьнналга. Къаьстта из никъ бар «Оргтехника» яхача объединене (нн. А. В. Галич, А. А. Мкртичан) партийни организаце а боахама кулгалхоша а кийчо еча хана лаьцар. Бригадашкеи цехашкеи бокъонца Iомадир плановии фондаш хьаеши дола хьокхамаш, нормативнии методически документаш. Кердача хьалашка бовлара гIо деш бар агитаторий, пропагандистий, заводерча кепайоазон, радио болх, экономически дешар.

Цох хьахийнар — объединене бизззача боараме кхоачашду договорагIа поставкаш яра декхараш, дикка айеннай къахьегама овсарле, хьахиннад тешшаме финансови хьал, алапи лакхдара, производства дегIайоалаяра, социально-бытовой хьашташта кхы тIа а рузкъа дIахец.

Экономически даькъе эргалонаш елга чакхдоал болхлошеи гIулакхерча нахеи общественни а производственни а гIулакхашка дакъа лацарга гIолла, шоаш-шоашта доалдара юхьигаш шеръяргеи чIоагIъяргеи гIолла. Тахан практически ерригача коллективашка вIашагIъеххай къахьегама коллективай советаш. Партийни организацеша профсоюзни комитеташца цхьана уж хьаяр бокъонца демократически ларда тIа хилийтара йоакхо е еза, уж шоаш-шоашта доалдара органаш хиларах тарра, чIоагIъенна дIаоттаяра гIо де деза цар.

Балха стиль, формаш, методаш тоаяра тIаберзабаьча КПСС обкома балхо аьттув беннаб вай балха тайп-тайпарча сферашка дикалгахьа хувцамаш де. Промышленносте аьттув баьннаб XI пятилетка шерашка хинна производства боарам лохбалара дика йоаца тенденци йохае. Укх пятилетке 7 процент лакхбеннаб из. Кхычарел сихагIа дегIайоагIа машиностроени, яйгеи кхачани промышленность.

XII пятилетке эксплуатаце дIаеннай цхьайола промышленни объекташ: Г-43-107 яха каталитически крекинга комплекс, «Промавтоматика» НПО завод, Назранера алкогольни доацача маларий завод, Аргунерча маькхапродуктий комбината хьалхара аргIа, керамзит арахеца завод, кхыяраш.

КIезига доацаш масалаш да хьалха тIехьаюсаш хинна предприятеш дика болх бе яларах а. Тоъал доккхий хувцамаш хиннад, масала, Грозненски производстве н н и швейни объединене. Чоалханеча хьалашка болх беш я из, дале а, цун кулгалхоца, партийни комитета (нн. А. П. Кастарнова, А. Н. Гаряев), боахам лелабара кердача методех хьаькъале пайда а эцаш, планови декхараш кхоачашдара оарцагIъяьккхай коллектив. Шоай болх тоабеш я «Красный молот», гудермесски «Нефтехимзапчасть» яха заводаш, когий гIирс бу фабрика, кхыяраш.

«Качество» яха программа кхоачашъеш арахецача продукце технически боарам айбара тIаберзабаь болх хьинарегIа бу вай республике. Дикала Знак тIалаттача хIамаш 20 процент дукхагIа хиннай. «Грознефть», «Промавтоматика» объединенешка, «Автоспецоборудование» яхача заводе аттестаци е мел еза продукци лакхарча категорегIа арахецаш я. Укх шерашка арахеца доладаьд кердача продукце 522 тайпа, царех — 450 халкъа эша товараш.

Iилман-тохкамеи проектно-конструкторскии организацеша промышленни производства дегIайоалаяра юкъехьош дола дакъа алсамдоалаш доагIа. Укх тIеххьарча хана хьаяьй керда институташ «Грозгипробиосинтез», медицински лостам боацача антибиотикий, «ВНИИ — биотехника» филиал, нефтегазоразведочни скважинашта тохкамаш дара, цар болх мишта бу хьажара, тIахьожам лоаттабара геофизически методий института Ерригсоюзни отделени. «Грознефтехим» яха Iилман-производственни объединени хьаяьй, цо дунен дикагIдолча стандартий боараме дола цхьацца балхаш даьд.

Халкъа боахама кхыча доакъошка а белггала дола хувцамаш хиннад. ЧIоагIлуш йоагIа колхозийи совхозийи экономика. Укх тIеххьарча кхаь шера юрта боахамо пайда беш болх бу. ДегIадоагIа капитальни гIишлош хьалъяра боарамаш. Общественни пайданеча къахьегама юкъеззав кхы а 37 эзар саг.

Цхьабакъда, белгалдаккха ловра сона, цу дикача хьокхамаша вай балха лакхача эффективностагIа дувцарал дукхагIа республика экономике йолаш йолча йоккхийча таронех дувцалга.

Новкъа дале а, цу таронех кхоачам боллаш пайда эцац областной партийни организаце. КПСС обкома, цун бюро массайолча моттигашка вIаштIехьдаьннадац балха тIакхетар хилийта. ХIанз а хоалуш да партийни комитеташ вахаро дIадехарел тIехьаюсаш хилар, эттача хьала самокритично мах бе, нийса, эффективно болх вIаштIехьбаккха царна ца хар. Цудухьа тахан юха а, XIX конференце санна, дIаала деза, промышленность хьалха санна цIенхаштта астагIа леламхилгах, транспорт цхьан моттиге латталгах, аграрни секторе къоастаянза дукха проблемаш йолгах, гIишлон конвейера болх боаггIача тайпара нийса а цхьа барт болаш а вIаштIехьбаьккха ца хилара.

Пятилетка кхаь шера поставкаш яра план промышленносто 97,6 процент мара кхоачашъяьяц. Из кхоачашйиц хIара пхелагIча предприяте, потребителашта 132 миллион сома маьха тайп-тайпара хIамаш дIаяла езаш я уж. Къаьстта во хьал да город Грозне, Заводской, Сунженски районашка.

Вай вIаштIехьдаьннадац экономика сферера юххьанцарча партийни организацей болх овлангара денз тоабе. Царех дукхагIчар мелал гойташ, дог доацаш а талмастта а болх бар бахьан долаш, цхьабола коммунисташ хIама бе-башха ца хеташ хилар бахьан долаш дуккхача лостамашка хеттача бесса дIайодац перестройка. Каст-каста бIарга кIалара дувл боахам лелабара кердача система дешаш. Бригадашкеи цехашкеи мела юкъейоагIа боахама расчет, из бахьан долаш аьттув балац планово кулгалдар, сага а коллектива а хьашташ вIашкадоаладе, цу кIийлен тIа экологически социальнии прогресса стимулаш хьае.

Алал, КПСС обкома пленумашка кIезига дувц вай боахам лелабара кердача хьалашка партийни комитетийи бюрои керттера теркам тIалатта безар зе ца хилийтара механизм я, яхаш. Из хьаяр — перестройка керттера декхар. Новкъа дале а, практике цу даькъе озалуш, Iохкетар кхераш санна доаха когаш мара кхы хIама дац. Миллионаш сомаш дов брак ярах, платежаш тIехьа яхарах, договорни поставкаш кхоачаш ца ярах Из бахьан долаш цIенхаштта экономически халонаш йолаш болх бу «Электроинструмент», «Пищемаш», радиотехнически, кхыйолча заводаша.

Зе хулийташ йола механизм йохаяр гуш дац Заводской района промышленносте. Укхаза ер пятилетка йолаелча гIоне производствана керда Iалашо яра дIахийцад 122 миллион сом, бакъда, цох хьадаьнна беркат геттара кIезига да, цахаддаш кхоачашдиц производства боарамаши къахьегама овсарлеи лакхъяра декхараш. БоагIа а боагIаш, бехк баккха йиш йолаш да вай цхьайолча кхыча партийни комитетех а.

КПСС обкомо, горкомаша, райкомаша доалдара экономически методаш цIенхаштта лелаяра, производства эффективность лакхъяра тIаерзаяь юххьанцарча партийни организацей а боахама кулгалхой а инициативеи бехктокхами айбара тIадолха наькъаш кхы а чIоагIагIа лаха деза.

Укхаза кергтера, хоадам бу маIан долаш да Iилман-технически прогресс юкъейоалаяр. Новкъа дале а, из дош доаггIача тайпара теркалдац. Укх тIеххьарча кхаь шера кхоалагIа дакъа йолча предприятеша Iилман-технически мероприятеш чакхъяьхаяц, дикагIйола технологеш юкъейоалаяьяц, продукце керда тайпаш карадерзадаьдац. Реконструкции керда технически Iалашон яра хьахьожаяь капвложенеш цахаддаш пайда ца эцаш юс, хIаьта пятилетка хьалхарча шерашка оборудоване модернизацеги комплексни механизацеги цхьан юкъа садоллар дукхагIча даькъе, качественни а йоацаш, количественни белгало йолаш дар, из бахьан долаш дог даьхар хьахиланзар.

Партийни организацеш боахама кулгалхошкара, керттерча инженерашкара, Iилман-технически прогресса организатораш уж хиларах тарра, болх дикагIа бар хьадеха декхарийла я. Керда техника, дикагIйола технологи юкъейоалаяр, производствана модернизации керда технически Iалашон елга — из экономика сихха дегIайоалаяра, болхлоша йоккха овсарле йолаш къахьегара хьалаш хьадара доагIа.

Вай шаьра кхетаду, боахам лелабара кердача системага довлар чIоагIъяь пятилетка планаш хилара хьалашка чакхдоаллалга. Цу хана цхьацца халонаш йоацаш гIулакх дIа ца дерзе а, чIоагIа лоархIаме да эшаш йола опыт Iоаелга. Партийни организацеш, боахама кулгалхой, ерригa къахьегама коллективаш, къахьегамеи доалдареи дикагIйола методаш караерзаеш XIII пятилеткара яха еза бокъонца болх бу боахама механизм йолаш, боахама расчет бокъонца пайда луш а йолаш.

КПСС обкомо цу кIийлен тIа хIара даькъе — мехкдаьтта доаккхача, мехкдаьтта чакхдоаккхача, машиностроене, биохимически производстве, яйгача а кхачан а промышленносте, капитальни гIишлош еча, юрта боахаме, цхьан дешаца аьлча, массанахьа — эггара лакхагIйола результат гойтар, республика производственно - технически потенциал тIакхетийтар, халкъбоахама цо юкъехьош дола дакъа алсамдалар Iалашде деза.

Отчетни юкъа КПСС обкома балха керттерча лостамех цаI а хинна дIаэттад парте XXVII съезда, XIX областной партийни конференце хьалхарча аргIана йола социальни проблемаш къоастаяра тIаерзаяь решенеш кхоачашъяр. Укхаза шоллагIча аргIан дола дешаш дац. ЛоархIаме да нах кхачанца, фусамашца, тайп-тайпарча товарашцеи гIулакхашцеи Iалашбар, медицински гIулакх дари республикера экологически хьал тоадари. Уж дешаш-м наьха хьаштех, халкъа хьал-таро лакхъярах хьокхалуш ма дий, хIаьта из партийни балха эггара доккхагIа дола гIулакх ма дий.

Нах кхачанца Iалашбара дош дувца лов сона. Из дош толаме кхоачашдар республика агропромышленни комплексо лерттIа болх барах тийша да, хIаьта из дегIайоалаяра КПСС обкомо цахаддаш терко а яьй.

Карарча шера октябрь бетта парте обкомо дийцад нах кхачанца дикагIа Iалашбара хьакъехьара декхараш, белгалдаьхар юртбоахама производства а цунца бувзам болча доакъой а экономически база чIоагIъю, продукци чакхйоаккха, летаю, маьхалйоаккха хIанзара индустри хьаяра, юрт социалистически хьисапе кердаяккхара де дезараш. Пленуме белгалдаьккхар, боахама механизм эргаьккха тоаяра, арендни подряди къахьегам вIаштIехьбаккхара а цунна стимулирована яра а кхыйола эффективни формаши — хIанзарча аграрни политика керттера звено — юкъейоалаяра тIаберзабаь партийни комитетий организаторски политически болх укх тIеххьарча шерашка дикагIа хинналга. Цар балха юкъе социально-экономически декхараш кхоачашдеча дукхагIа да хьадда гIулакхаш, инициатива, творчески лехамаш.

Кердача хьалашка болх мишта бе беза хьахьокха масал а хинна дIаотта йиш йолаш я Мичурина цIерагIа совхоз (директор н. В. Я. Зелимханов, парторганизаце секретарь н. А. А. Каримов). Цу боахаме — республике эггара хьалхарчарца юкъейоалаяьй къахьегам вIаштIехьбаккхареи цунна стимулировании яреи дикагIйола формаш, цу даькъе коллективнии дезалеи подряд а йолаш. Из дикача оагIорахьа хоаденнад боахама-финансови балха. Оттадаь декхараш кхоачашдарца цхьана, укх кхаь шера кхо миллион сом совгIа цIена пайда баьб совхозо. Боахам лелабара хIанзарча методех шерра пайда а эцаш, дика хьокхамаш долаш хьайоагIа Веденски района Орджоникидзе цIерагIа (нн. А. А. Хусаинов, Ш. Д. Момуев), Грозненски района «Советская Россия» (нн. С. А. Амхадов, Р. А. Бисултанов) колхозаш, «Шелковский» яха госплемзавод (нн. Н. Т. Балмасов, М. Д. Крохина), «Наурский» яха комсаш лелаю совхоз (нн Г. Е. Петренко, Р. Х. Кушаев), кхыяраш. Карарча пятилетке хIара шера йоаккха юртбоахама валови продукци XI пятилетка шерашка хинначул 7 процент дукхагIа я, дулхи шуреи — 11 процент, сом — 10 процент, ялат — 6 процент дукхагIа. Нагахьа санна 1985 шера республике зе деш 80 боахам хиннабале, укх шера 12 мара бац уж. цу даькъе коа тIара оалхазараш леладу 5 фабрика а йолаш. БIарчча хьайийцача баьккха цIена пайда 60 миллион сомал дукхагIа хургба.

Из бахьан долаш дукхагIа хьаю республике шурий продукташ, колбасни изделеш, дукхагIа доах алкогольни доаца малараш. Нах юртбоахама продукцеца Iалашбеча белггала дакъа юкъедихьад хан-ханнахьа ярмаркаш чакхъяхаро, массехк фирменни тика хьаелларо. Кхачан продукташ дикка тIакхетар хилийтар укх шерашка наьха шоай доалахьара, гIонна дола боахамаш, коллективно сомий а хьеса а бешамаш лелаелга дIахо дегIадоаладаро.

Цхьабакъда, цо керттера дош — нах кхоачам боллаш а хан-ханнахьа а кхачан продукташца Iалашбар — къоастадац. Цун бахьан фуд аьлча, из да КПСС обкома, НГIАССР Министрий Советаи Госагропромаи агропромышленни комплексах бизззача боараме комплекс е ца магар. Хьалха санна кхачанца Iалашо яра дош къоастадераш продукци яккхареи из пачхаьалкхенга йохкареи хьокхамаш да, наьха хьашташи эшараши кхоачашдара боарам а боацаш.

Тахан шеко йоаццаш ала йиш я, республике боагIача тайпара пайда эц юрта боахаме хьаьча производственно-экономически потенциалах, низаши рузкъеи приоритетни лостамашкахьа дIадерзадаьдац. Юртбоахама производстверча дуккхача программашта юкъера цхьаяраш лоха эффективность йолаш хиннай, хIама аьлча уж ледара вIашкайоагIаш хиннай районий а боахамий а ресурсащеи товарашцеи, уж чакхйоахача горкомашеи райкомашеи ма боаггIа организаторски а политически а болх баьбац.

Дуккхача колхозашкеи совхозашкеи лоха я лаьтта леладара культура, кIезига чуэц ялата культураш, къаьстта уж интенсивни технологегIа лелаеча а долаш, кIезига да хий дехкача гектаро хьалур.

Кхашкара продукци алсамъяккхара йоакхо а еш, вай къаьстта теркам тIабахийта беза доакъар дукхагIа Iалашдара. ТIаккха мара хьайбай продукци йоаккхача даькъе эшаш долча боарамашка кхача могаргдац вайна.

Госагропромо, парте горкомашеи райкомашеи, доакъара кхашкара хьадоалар дукхагIа хилар, доакъар лорадари из дика хилийтари тоъал тоадар, доакъара белока проблема сихагIа къоастаяр вIаштIехьдаккха деза.

Отчетни юкъа республико пачхаьалкхенга хьайбай продукци йохкара планаш кхоачашъяь яле, а, из дакъа дегIадоаладеча кхоачамбоацараши пайда ца эцаш юса таронаши йолаш я. Тоъал дукхача боахамаша планови декхараш кхоачашдиц, хIаьта партийни комитеташа боаггIача тайпара мах бац цу гIулакха. Наурски, Шелковски, Ножай-Юртовски районашка хIанз а йолаш я дулхах йола планаш, къаьстта детта доахан а долаш, хьайбаш кIезигдара чотагIа кхоачашъяра практика.

ЦIенхаштта теркам тIабахийта беза хьакхарчи жаи леладар дIахо дегIадоаладара. Практически партийни организацей тIахьожам боацаш дус коа тIара оалхазараш, Iамашка чкъаьрий, нокхарий леладелга дегIадоаладара дешаш. ХIаьта уж-м республика кхачан балансе лоархIаме тIакхетар ма дий. ма дий.

Къамаьл дац, фермай балха хьокхамаш хьахулийтараш нах. хьайбаш леладерий кадраш я. Цунца дувзаденна тIатеIIа болх бе беза цар къахьегама а быта а хьалаш тоадеш. Рузкъа кходе мегаргдац хьайбаш леладерий ЦIенош хьадеши царна эшар Iалашдеши. ХIаьта керттердар — ма хулла дукхагIа мукъабаха беза фермай болхлой кулгашца беча халача къахьегамах. Из лоархIаме декхар кхоачашделга КПСС горкомий, райкомий, агропромышленни комитета хIара дийнахьара йоакхо а хинна дIаотта деза.

ХьинарегIа дегIадоаладе деза промышленни предприятей гIонна дола боахамаш, шура, дулх, кхыйола продукци яккхара йола промышленнии юртбоахамеи предприятей коопераци, лоха рентабельность йола боахамаш царна дIадалар.

Партийни комитетий кхы а чIоагIагIа теркам дIабехаш да наьха шоай доалахьара боахамаш. Дуккхача районни а юрта а Советий исполкомаша, боахамий кулгалхоша йоаггIача тайпара йоакхо йиц цар. Деррига а хьалаш хьаде деза из де ловш вола хIара саг зIамигача хьайбашцеи доакъарцеи Iалашваь хургволаш. Цо гIо дергда республика кхачан ресурсаш дикка алсамъяха.

Кхачан программа лоархIаме звено, цун дакъа да продукци чакхйоаь промышленность Цунца цхьана, цхьацца бахьанаш долаш, из воча хьале я. Новкъа дале а, парте обкомо, республика Министрий Совето, Госагропромо гарггарча ханага кхачалца из хьал во да яхар мара, из дIадаккхара даь хIама дацар. Шурахи дулхахи хьадаь, сомий а баьцадаарий а продукце товараш кIезига да тикашка, дог деладеш яц кондитерски изделей витринаш, кхоачам боллаш бац берий кхача къе я консервий ассортимент. Цхьабакъда, боахамашка хьа мел дер чакхдаккха вайна могаре, тIаккха цу сахьате кхачан товараш дикка тIакхийтталга хоалургдар вайна.

Республике кийч а яьй, чакхйоаккхаш а я гарггарча хана продукци чакхъяккхара а из лелаяра а даькъе хIанзарча дIадехараштa жоп луш йола материально-технически база хьаяра, хIама дIа ца къастийтеи дIакъастараш кIезигдуи технологи шерра юкъейоалаелга Iалашдара, кхачан товарий ассортимент шеръяра тIаерзаяь программа. Цига доккха дакъа юкъедахьа лаьрхIа я г. Грозне предприятеш. Областной партийни организацес ерригa къахьегама коллективаш юкъеоза еза юртбоахама продукци чакхйоахеи лелаюи база чIоагIъеча.

Карарча шера ерригa вай колхозаш, совхозаш, АПК предприятеши организацеши йиззача хозрасчетагеи шоаша шоашта финансировани яргеи яьннай. Духхьал дIаала деза, дукха кулгалхой а партийни комитеташ а боахам лелабара кердача хьалашка болх бе кийча ца хинналга. Иштта, Ачхой-Мартановски района «Урожайный» (директор н. С. А. Гиреев), Урус-Мартановски района «Труд» (н. С. А. Бекмурзаев), «Малгобекский» (н. А. А. Картоев) яхача совхозашка, Сунженски района Кирова цIерагIча колхозе (председатель н. Б. М. Ведзижев), кхычахьа договорни декхараш кхоачашдиц, подрядни коллективашкара дIайоах элементарни бокъонаши гарантеши, царна лоадам боацача наькъаца доал де гIерт.

КПСС горкомаша, райкомаша цIенхаштта тIахьожам лоаттабе беза боахам лелабара керда методаш, подряда тайп-тайпара формаш юкъейоалаяра а уж дIахо дегIайоалаяра а, цох юртбоахама производство алсамйоаккхалга сихдара тIадерзадаь лоархIаме гIулакх а лоархIаш.

Чакхдоалаш латтача шера итогаш еш, ерригa АПК доалдара экономически методашка яккхара эша хьадда де дезараш белгалдаха деза. Цу дерригнe аьттув лургба вайна керттера кхачан продукташ хьаяреи уж нахага дIакхачийтареи даькъе Кхачан программо белгалдеча боарамашка кхача.

Отчетни юкъа КПСС обкомо, цун бюрос, секретариато дуккхаза дийцад наха гIулакх дара сфера дегIайоалаеча партийни комитеташеи боахама кулгалхошеи беча балхах. ТIаийца соцамаш кхоачашдаро аьттув беннаб вай балха цу лоархIамеча даькъе дикалгахьа дола цхьацца хувцамаш де. Розничии товарооборот 7 процент лакхъеннай, 1,5-зеи дукхагIа хиннад наха мах телаш ду гIулакхаш, оттадаьча декхарех 64 миллион сома маьха дукхагIа хьадаьд халкъа эша товараш.

Цу даькъе КПСС обкомо беча балха самокритично мах беш, белгал ца даьккхача далац, укхаза дукхагIа нийслураш организационни а политически а йоацаш, боахама методаш йолга. Цунна тешалдеш я хьежача дешай повесткаш а. Обкома а цо луча масалагIа кхыча партийни комитетий а теркама кIалара бувлар наха гIулакхаш деча сфера предприятей юххьанцарча партийни организацей болх. Административни аппарата хIара болхлочун ший къахьегам дикагIа вIаштIехьбаккхара нахаца костность йолаш а хIама бе-башха доацаш а хиларца хьадда къовсам лоаттабара тIехь коммунистий влияни вахаро дIадехараштa жоп луш яц. Къаьстта из бахьан долаш да гIулакхаш дара сфере унахцIена доаца хIамаши процессаши шерра йолаш хилар. Аз дувцар да боахам боаггIача тайпара ца лелабарах, материальни маькаленаш лечкъаярах, тайп-тайпара зуламаш дарах, торговле бокъонаш телхаярах, наха гIулакх дара культура лоха хиларах. Республике бахача наьха садуаш хIама да кхоачам боллаш хьадеш дола товараш торговле тоъаш ца хилар. Укхаза ца аьлча далац цхьаболча гIулакхерча наха инициатива а гIулакх цIена дIадахьа гIерталга а тоъаш ца хиларах. Торговле министерствос (н. В. Н. Зубков). респотребсоюзо (н. Х. М. Гуржиханов), розничии товарооборот кхоачашйиц, мела лел бытовой сферера гIулакхаш тоаделга а. Карарча шера цу даькъера хIара пхелагIа предприяти оттадаьча декхарех лоархIайиц. Царна юкъе я: «Чечингшвейбыт» (нн. З. М. Адиева, С. С. Чукуева), «Грозгорпарикмахерские» (нн. Л. Б. Джунидов, П. Б. Агаджанов), Ножай-Юртовски райбыткомбинат (нн. И. С. Самбиев, Р. А. Ахматханова).

Лоха я торговле товараш дIадалара договорни дисциплина. Масала, НГIАССР моттигерча промышленноста территориально-производственни объединене предприятеша чоалхане йоацача ассортиментагIа хьаде дезача 62 тайпа боахама-бытовой товарех арахецараш деррига а ворхI мара дац. Из бахьан долаш республике кхычахьара хьатIакхахьа дезаш хул диттача барзкъашта эша прищепкаш, бешамашка эша лейкаш, йолхьингаш санна дола товараш, кхыдараш.

Парте обкомо, НГIАССР Министрий Совето, наха гIулакх дара сфера шеръяра духьа, цига юкъеззар предприятеши организацеши. Из дир цар шоаш беча керттерча балхах тийша а доацаш. Долаш да кулгалхой инициативагIа, партийни организацеша хьал а лоацаш, из декхар толаме кхоачашдара масалаш. Шелковски района «Красный пахарь» (нн. Н. А. Фролов, М. Х. Юнусов), «Коминтерн» (нн. В. Г. Молитвин, М. Д. Аврагимов) яхача колхозашка укх шера тоъал тIеххкоачашъяьй мах телаш деча гIулакхий планаш. Цу тайпара таронаш практически массайолча

(ДIахододар 3-ча оагIо тIа).

# КПСС НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБЛАСТНОЙ КОМИТЕТА БАЛХАХ ЙОЛА ОТЧЕТ

предприятешкеи боахамашкеи йолаш я. Уж болх бе йолаялийтар — партийни организацей лоархIаме декхар. Из болх айхха бувза беза наьха кооперативни а индивидуальни къахьегама а боламца. Вайцига хьаьжча 4 эзар саг чувоагIа 370 кооператив. ТIа-тIа дегIадоагIа цар хьадечуни гIулакхийи боарамаш.

Цхьабакъда, кооперативни болам шербара йолча партийни влияне средствах бизза пайда эцац. Партийни комитеташа доагIача тайпара тIатеIIа къовсам лоаттабац, цхьайолча хана машар а бу кооператорашца нийчеи ца доагIаши леладеча гIулакхашца. Цудухьа цхьайолча районашка мела а инициатива йоацаш а лел гIулакх, кооперативаш вIашагIйоххача ледара пайда эц эшачул дукхагIа йолча къахьегама ресурсех. Кооперативни боламо дукхагIча даьккъе чулоацар производства сфера а йоацаш, наха гIулакхаш дара сфера я. КIезига я цIеноши хьалдеши ремонт еши, халкъа эша товараш хьаду кооперативаш.

Шенхаштта проблемаш хьаIайнай коммунальни боахаме, из бахьан долаш дукха леткъ нах. КПСС обкома бюрос, республика Министрий Совето уж къоастаяра цхьацца гIулакхаш даьд. Чакхдаьннача кхаь шера цу даькъе дIаяхийтай 24,4 миллион сома маьха капитальни вложенеш, еррига XI пятилетке хинначул дукхагIа да из. Цхьабакъда, республике эттача хьало кхы а хьинарегIа дола гIулакхаш дIадех. Цу даькъе кулгалхошта ха хьатIаэттай вIалла чаккхе йоацаш дешаш теларгара, совещанеши штабай заседанеши ягара наха жилищно-бытовой гIулакхаш деча лостам бергболча хаьддача гIулакхашка бовла. Вай кхоачашъе езаш да нах хица, газаца, йIовхалца Iалашбара, нах бахача пункти хьал-таро тоаяра, уж цIенагIеи баьццарагIеи хилийтара тIаерзаяь шерра программа, нах шерра юкъеоза беза жилой фонди цIеной ковнаши леладеча. Дукха да энергетика, автомобильнии машиннаькъеи транспорта, телефоннии радиои бувзама, общественни кхачан предприятей болх лерттIа вIаштIехьбаккхара де дезаш. Лоацца аьлча, наха гIулакх дара сферана овлангара денз перестройка яра духьа, партийни органаша тIатеIIа болх бе беза проблемаши дешаши дукха а тайп-тайпара а да. Цар массанеша цахаддаш йоакхо елга а партийни хьисапе хьаллацар а дIадех.

Доккхий а бехктокхаме а декхараш латт областной партийни организацена хьалхашка наха медицински гIулакх дара эшараш кхоачашдеча. Из белгалдаьккхад «Здоровье» яхача республикански программо. Чакхбаьккхача балхо аьттув беннаб цу даькъера хьал кIезиг-дукха тоаде. Итт процент кIезигагIа дов бераш, кIезигагIа хиннаб кхайкор дола нах; 8,3 процент кIезигденнад нах цхьан юкъа къахьега йиш йоацаш бисар бахьан долаш балха ха йовр. КIезиг-дукха тоаеннай унахцIено лораяра база.

Дале а, республикерча унахцIено лораяра хьал медицински Iилма а практика а хIанзарча дIадехараш жоп луш дац, цо наьха дIадехараш кхоачашдиц.

Кхоачам боллаш яц унахцIено лораяра материально-технически база. Гаргарча хана из сихха чIоагIъе а аьттув баргбац. Цудухьа Iалаьмате боккха лоархIам болаш да дикагIболча медицински болхлойи унахцIено лораеча организатор и й и опыт Iомаяри из дIайоаржаяри. КIезига масалаш дац, тахан уж вайна Iалаьмате лоархIаме а да, дуккхача лораша, лораша-коммунисташа дика хьокхамаш долаш болх бара. Нахага цIенача дегтIара а теркам тIабохийта а хьажарца, профессиональни говзалца шоай сий даьккхад КПСС Наурски райкома бюро члена, Ищерски больница керттерча лоро Д. М. Чеботарева, ПОГНОС медсанчаста хирургически отделене заведующе, парторганизаце секретара Г. Н Галустова, НГIАССР Лакхехьарча Совета депутата, Вознесенски больница лора-терапевта З. Г. Дзгоевас. 9-гIча горбольница керттерча лора заместитела, партийни организаце секретара У. М. Лукмановас, кхычар. Шоаш хьожаш йолча участкашкара хьал тоаде гIерташ хьинаре къахьег Грозненски горздравотдела заведующе С. Ф. Наумочкинас, республика керттерча санитарни лора С. М. Мушникова. Назрановски, Шалински центральни районни больницай керттера лораш нн. М. М. Котиеви, З. С. Муслуеви инициатива йолаши «тIах» аьннен хиларах цу районашка укх тIеххьарча шерашка унахцIено лораяра гIулакхаш дикка тоаденнад.

Ла йиш йолаш дац дуккхача кулгалхошта медицински учреждененашкара гIулакхаш довзаш ца хилар, цигара цхьайола болхлой догцIена а къахетаме а боацаш, гIожа хиларан дарбан-профилактически учреждененеша хьалъяра а царна ремонт яра а планаш кхоачаш ца яра факташтеи принципиальни ма ца бар. УнахцIено лораеча цун материальни база чIоагIъечеи кхоачамбоацараш хиларо, уж проблемаш къоастаеча партийни органаша мелал гойтаро хьахулийт республике дукха бераши ноанойи бовш хилар, онкологически инфекционнии лазараш, кхайкор дола нах дукха хилар. Дуккхача предприятешка во къестаду болхлой къахьегамеи бытеи хьалаш унахцIена дергдола хьакъехьара дешаш. Мела лел республика унахцIено лораяра министерства аппарата (н. Г. У. Мальсагов) балха перестройка яра гIулакх а.

Парте горкомаши райкомаши цIенхаштта хьажа еза «Здоровье» яха программа кхоачашъяр мишта мел, чIоагIбе беза из кхоачашъяра тIехьара партийни тIахьожам. Дарбан учреждений юххьанцарча партийни организацеш организационно а политически а чIоагIъяра, унахцIено лораеча перестройка еча, хIара коллективе дика морально-психологически хьал хьадеча цар лоархIам айбара де дезараш чакхдаха деза.

УнахцIено лораярца айхха дувзаденна да гонахьара хьал лорадара дешаш а. Iалам лорадара даькъе цхьайола мероприятеш чакхъяхар бахьан долаш, укх тIеххьарча шин шера зене йола хIамаш феца дIазяр республика территоре тIа 19 процент кIезигденнад. ЦIендаь доаца хиш аратувсалга кIезигденнад, промышленносто доадеча хин боарам лохбеннаб. Цхьабакъда, экологически хьал чоалхане да, хIаьта г. Грозне — во да. Цу дерригне а, доагIа а доагIаш, нах раьза ца хилар нийсдолийт.

Экологически хьал тоадеча партийни организацей декхарашкеи республикера Iалам лорадеча даькъе овлангара денз эргалонаш яра де дезарашкеи вай хьежад КПСС обкома X пленуме. Цун решенешка хьежжа, кийчъяь йоалаш латт XIII пятилеткан 2005 шу хьатIакхачалцеи йолча хана гонахьара Iалам лорадаран ресурсех рационально пайда эцаран тIаерзаяь программа. Из шерра ювцаро аьттув бала беза юкъара экологически хьал кIоаргагIа кхетадара а этта проблема къоастаю наькъаш белгалдахара а. Iалам лорадара йолча НГIАССР Пачхьалкхен комитете вIашагIйоллаш латт Iилманхой, предприятей кулгалхойи специалисташи, общественноста викалаш чубоагIа республикански общественни совет, цо массе оагIорахьара а кIоаргга а тохкаргья Iаламах пайда эцареи гонахьара хьал лорадареи проблемаш, йоагIаш йола рекомендацеш кийчъергья.

Бе беза болх дукха ба. Из кхоачашбе йиш я Iаламах пайда эцари гонахьара хьал лорадари берригача республике бахача наьха юкъара гIулакх хинна дIаэттача. Кхеталуш да хIанз долаш долчоа дукхха нах раьза ца хилар а уж цох лаьца гуччахьа дувца гIерталга а. Цхьабакъда, духхьал дешашцеи кхайкаралашцеи экологически хьал тоаде йиш яц. Тахан Нохч-ГIалгIайчене бахача берригача нахага, общественни организацешка формальни ярашка а йоацарашка а ала лов сона: хIара городе, районе, нах бахача хIара пункте къахьегама коллективен дешашкара гIулакхашка довла, аьнна.

Экологически политика хIанз латта еза берригача экономически балха шерра рационализаци ярах, республика промышленно-экономически дегIаахара хьалхарча этапашка гонахьарча хьале нийсдалийта гIалаташ дIададарах, из деча хана экологически проблемаш къоастаяр Iаламан чотагIа хилийтара практика цхьаккха дича аьттехьа йита мегаргьяц.

Республика экономика, цун социально - культурни сфера дегIакхувлача доаха толамаш, хIаьта цунца цхьана кхоачамбоацараш а, дукхагIча даькъе белгалдоах капитальни гIишлошъеча, эттача хьало. Отчетни юкъа КПСС обкомо а цун бюрос а чIоагIа теркам тIабахийтаб гIишлошъяра эффективно с т ь лакхъяра, цун объемаш а дикал а тIа-тIа алсамъяхара. Уж проблемаш йиийцай хIара шоллагIа хIана яц аьннача парте обкома бюро заседане, республикански а отраслевой а партийно-боахама активашка. Хаьлда йола решенеш тIанийеши уж кхоачашъяра тIехьара тIахьожам лоаттабелга вIаштIехьдахаши. КхоачашдаьIча гIулакхаша аьттув белар карарча пятилетке госкапвложеней чотагIа хьадеча гIишлон-монтажни балхий объемаши гIишлон организацеша шоай низашца ду подрядни балхаши дерригнех диълагIа дакъа миссел долча боараме алсамдаха. Кхы тIа а хьинарегIа леладаьд монтажни организацейи рудай йоаца гIишлон материалаш кийчъеча предприятейи базови мощносташ та реконструкци елгеи уж шеръелгеи.

Iалашдаьд нах баха цIеноши амбулаторно - поликлинически учрежденеши хьалъяра а уж эксплуатаце дIаялара а регионалньи программо белгалдаьхараш кхоачашделга, алсамъяьннай клубаши поликлиникаши, фельдшерско-акушерски пункташ эксплуатаце дIаялара шера юкъера лаьрхIача йола объемаш. ТIеххьарча 10 шера дIаеннача чунга хьежача эггара дукхагIа фусамаш эксплуатаце дIаяла карагIдаьннад 1987 шера — 321,5 эзар квадратни метр.

Социально - культурни сфера масштабех а дегIаахара темпаех а дувца мегаргда укх масалашка хьежжа: республика юрташка кхаь шера болх бе йолаялийтай еррига XI-ча пятилетке хьалъяьраш миссел йола берий бешамаш, клубаши культура цIеноши — кIезиг-дукха дукхагIа а.

Цхьабакъда, дикка дIахьалхашкахьа даха карагIдаьннадале а, гIишлошъечара хьал цIенхаштта сагото яйташ да. Кхаь шера караерзаянза йисай 150 млн. сом совгIча маьха йола средстваш. Цо кхерама кIалъувттаду XII-ча пятилетка дисача шерашта дола дегIаухаш латта вай декхараш кхоачашде л г а. Керттера бехк тIабуж укхаза керттера йолча подрядни организацешта — «Чеченингушстрой» а, «Чечингагропромстрой» а (нн. Э. Э. Исмаилови, Р. А. Омарови). Цу объединеней болх ледара хилара бахьан да гIишлон площадкашка къахьегами производствон вIаштIехьйоаккхача цIенхаштта кхоачамбоацараш, материально-технически Iалашо елга даим юкъагIйоахаш хилар, гIишлошъечара инженерни Iалашо яра боарам лоха хилар, кадраш дукха хувцаяларга дуга гIишлонхоштеи монтажникаштеи лерттIа бытови хьалаш вIаштIехьдахара йоагIаш йола йоакхо ца елга. КПСС обкомо, НГIАССР Министрий Совето гаьна а ца доахаш, тахна деза цу объединенешка эттача гIулакхий хьал, цар кулгалхошкареи парторганизацешкареи цIенхаштта хьа а дехаш, мел эша хоадам болла гIулакхаш чакхдаха деза порядок оттаяра.

Вай сатедеш яц фусамаш хьалъяра е масштабаш а е темпаш а. Квартираш хьаэцара аргIан спискашка латт республике гIолла 31,5 эзар дезал, гор. Грозне — 23 эзар. ХIара шера, юкъера лаьрхIача, республике Iалашду 3100 дезала хьашташ, г. Грозне — 2300. ГIулакхий хьал цу тайпара латте вайга кхоачашдулургдац 2000 шерага кхоачаш берригa хьашт дараш фусамашца Iалашбара декхар. Из кхоачашдар духьа гIишлошъяра производственни база дегIахувлара лаьрхIа, дола кардинальни гIулакхаш: цIенош деча комбината мощносташ шолхаяхара дола балхаш чакхдахеи пений блокаш хьяра завод эксплуатаце дIаялен еза. ТIехьа тIадоагIача шерашка хьалъе еза йоккхийча панелех цIенош дара шоллагIа заводи юрташка цIенош дара комбинати. Цо аьттув лургба паччахьалкхен - кооперативни яраш яь ца Iеш, иштта наьха доалахьа йола фусамаш а хьалъелга, шерде, шерра таронаш хьеелларгья боахама хьисапе гIишлошъелга дегIадоалалара. Цунца дувзаденна белгалдаьккхар кхоачашлара тIехьа боккха бехктокхам тIабуж отрасла керттера низаши базови мощносташи вIашагIтеха йолча Грозненски городской, Шалински Заводскойч районни парторганизацешта.

Наьха санна алсамъяха езаргья предприятеша шоаш фусамаш хьалъяра объемаш. Тахан из декхар во кхоачашдеш да. Масала, 2 эзар совгIа дезал аргIан а латташ, 1971 шера денз учете эттача болхлоша квартираш хьаийеча, республике эггара йоккхагIйолча «Грознефтеоргсинтез» объедин е н е. бIарччача дIаяхача пятилетке хьалъяр яц 60 эзар квадратни метр мара, цу даькъе шийн доалахьарча подрядни организацей шоай низашца хьалъяр 11,4 эзар квадратни метр мара а йоацаш. Боахама хьисапе фусамаш хьалъяра цу тайпара хьал латт иштта «Грознефть» а, «Промавтоматика» а яхача объединенешка, «Красный молот», «Трансмаш» завода ш к а. «Грозэнерго» РЭУ, дукхагIйолча республикански министерствашкеи ведомствашкеи.

Фусамаш хьалъяра объемашта во Iаткъаш да республике юрташкара гIишлошъяра кооперативаш вIашагIйохкаш ца хилар а, хIаьта цо юхасецаду гражданий шоай доалахьарча средствай чотагIа фусамаш хьалъелга. Республика Министрий Совета, горрайисполкомаша хьадла гIулакхаш чакхдаха деза усадебни цIеноши хьалделга дегIадоаладара, бахача наьха средствашта банка кредиташи, гIишлон - монтажни управленей яраш хинна ца Iеш, иштта промышленни, юртбоахама предприятей а низаши таронаши шерра юкъе а кхувлаш.

ХIара дезал къаьстача квартираца е цIеноща Iалашбара белгалъяьккха программа толаме кхоачашъяр духьа геттара боккха лоархIам болаш хIама да фусамаш эшаш болча гражданашта учет яра, уж аргIан оттабара бокъонаш телхаелга овлангара денз дIадоаккхилга. Долаш долча законодательствага хьежжа мара фусамаш теларгйоацилга Iалашде деза.

г. Грозне фусамаш дIа-са екъача хана социальни нийсхон принцип гIожа телхаеш соахка моттигаш нийсъенналга КПСС ЦК йолча КПК дийцад. Цун соцам кхоачабеш партийни органаш цIенхаштта мах бе яьлар квартираш дIа-са екъача хана харцонаш нийсъялийтара, фусамаш хьалъяра йола планаш кхоачаш ца яра фактай. Укхаза дIахо а эшаш да партийни профсоюзнии организацеша, халкъа депутатий моттигерча Советаша даим а терко елга. Социальни сфера дегIаахар, республике бахача наха эшараши хьашташи кхоачашдар — кадраш политически дегIаена хилар, перестройка хьалашка эггара хьалхалатта декхараш, кхоачашде царна ховш хилар тохкаш дола гIулакх.

Экономике, общества политически, социальнии духовнии сферашка перестройка декхараш оттаделга хила йиш йолаш хIама дапар, белгалдоахар КПСС ЦК Генеральни секретара М. С. Горбачева, теорех коггIортолга йоацаш, идеологически маIан белгалдаьккха доацаш. Ший аргIан, КПСС ЦК апрельски (1985 ш.) Пленум хинначул тIехьагIа дIададахача шерашка тешшаме хьагойтад сихдалрай перестройкай идеяшта материализаци елга хила йиш йолаш хIама доацалга, идеологически балха тIа радикальни хувцамаш ца дича. Парте областной комитет, бюрои секретариати кхы а кIоаргагIеи корта болашагIеи тахка йолаеннай идеологически балха проблемаш, кхетам балара вай чакхдоахача гIулакхашта мах бара критереш хийцай. Демократизаци, нахах тешаш, лехамий хьакъехьа сатохаме хилар, компетентни, инициативеи новаторствои къоабалъяр, таланташ хьаллацар — уж я культура дешай хьакъехьа, перестройка духовни сфера даькъе беча партийни балха керттера принципаш.

ТIа-тIа шеррагIа яржаш латт политически дискуссионни клубаш, тайп-тайпара дола «герга истолаш», «гуччахьа яздаьча письмой денош», общественни приемнеш, информационни конференцеш, духхьалара бувзам бола теле- радиои передачаш. Белгалара дика хувцамаш хулаш латт экономическии политическии дешара системе.

Бакъдар оала беседаш, дискуссеш тIа-тIа цхьан оамалга ерзаш йоагIа цаIдолча политденой, партийни, советски, профсоюзни органий кулгалхой республика къахьегамхошцарча вIашагIкхетарий хьакъехьа.

Вай ханара къаьстта йола белгало — бахача наьха бебеча группай хьинар айдалар. Тоъал шера ба цар хьаштий гом: перестройка лелам, экологи, даймехка истори, иштта кх. дI.

Къахьегамхой цхьайолча кердача общественни формированеша социалистически кердадовлара позитивни явлени шоаш йолга бакъдаьд XIX Еррисоюзни партконференце. ХIаьта, нагахьа санна, вай, коммунисташа вай общества дерригa унахцIена низаш перестройка гIулакх кхоачашдара бокъонца дIаоттаде ловш дале, царца хьинаре болх бе, царна хьалха а даьна дIадаха деза. ХIаьта из, халахете а, даим карагIдоалаш дац, цунна дола масал — г. Гудермесе биохимически завод хьалъяра гонахьа митингови аьлдиташ дувцалга шердалари цхьан юкъа тIахьожама кIалара далари, цунца дувзаденна унахцIена йоаца эмоцеш, экстремистски дог-уйлаш хьалсувсар.

ХIаранена тIехьа юс дIатешавара, ший позици бакъъе гIертара, къувсара йола бокъо. Цхьабакъда, шийна хетар дIаалара йолча кортамукъалено дIадех ший дешашта жоп дала дезаш хилар. Дешай а гIулакхий а хьакъехьа бехктокхам болаш хила веза хIаравар. Из ца хилча дувцилга а дац демократех. Сона хетачох, цу позицеца раьза хургба мотт сона делегаташ.

Демократично лела ховлгах дувцаш вай къаьстта хьадеха деза партийни, советски, боахама кулгалхошкара. Сагаца, моллагIа из вале а, деш дола къамаьл аргументированни хила деза. ХIаьта кийча дий вай цу гIулакха? Практико хьахьокх — массаза яхар санна дац. Вай активага цкъаза кхоачамболлаш яц знанеш, хIаьта иштта дискуссионни атмосфере вIаши бувзамаш лоаттадара опыт а. ХIаьта Iомавала веза цу гIулакха. Цхьабакъда, укхазара перестройка тахан эсала чакхйоалаш я. Лоха ба хIанз а дуккхача лекцей, выступленейи занятейи идейно - теоретически боарам. КIезига яц пропагандистски кадраш кийчъяра даькъе къоастанза йола проблемаш, къаьстта Назрановски, Ножай-Юртовски, Сунженски районашка. Парте - областной комитета, цун идеологически отдело чIоагIде деза кхетамбалара болх вIаштIехьбаккхара, пропагандистски кадраш кийчъяра, нахаца болх бара йола опыт дIа-са йоаржаяра даькъе КПСС горкомаштеи райкомаштеи деш дола гIо.

Къахьегама коллективаш боахам лелабара кердача хьалашка йовлара даькъера кхетамбалара аспекташ тахан Iалаьмате боккхача лоархIаме хулаш латте а, экономически всеобуч вIаштIехьйоаккхилга хила беззача боараме Iалашдиц министерствашеи ведомствашеи, предприятей кулгалхоша, из дош къоасталга партийни организацешта тIадилла а гIерташ. Из бахьан долаш вайна массанахьа холуш да экономически даькъе хIама ховш ца хилар. Цхьа хоадам бича бакъахьа ба идеологически статистикаца хьал дика да, аьнна, хьахьокха гIертара, экономически всеобуча даькъера цIенхаштта гIалаташ къайлакхахьара харц йолча практикана.

Нохч - ГIалгIайченна, дукха къамаш дахача автономни республикана, Iалаьмате боккха лоархIам бола дешаш да бахача наха интернациональни кхетам лулга, советски патриотизм — из вай эггара йоккхагIа йола ганз йолга республика хIара саго кхеталга. Цунца вIаши тарлургдолаш дац, мичча тайпара дале а, национализмаи шовинизмаи гIулакхаш хьагучадувлалга. Вай массане а кхетаде дезаш дола хIама да хIара халкъа къаман доккхали къаман ганзи революцеги Советски Iаьдалгеи гIолла социалистически общества интернационализмаца вIашкадоагIаш хилар.

Партийни организацей балха лостам КПСС ЦК дIадехараш, XIX Еррисоюзни партконференце решенеш кхоачашъяра а луш, парте обкомо цу балха анализ яьй Сунженски, Шалински, Урус-Мартановски районашка, дукха Iилма - практически конференцеш чакхъяьхай, мехкахыча регионий Iилманхоша дакъа а лоацаш. Къахьегамхой интернационалистически позицеш хьаяра лаьрхIа пропагандистски чулоацам бола гIулакхаш чакхдахарца цхьана, боахама, партийни, советски органашка, машинашъеча, мехкдаьтахиме, иштта кх. дI. республике дахаш долча къамий викалал тоалара гIулакхаш тIа-тIа леррагIа кхоачашде гIерт КПСС обком. ЦIенхаштта йоанхо ю къамаш дегIакхувлара даькъера керла проблемаш къоастаяра. Цунна дIатIадахьа деза, эггара хьалха къамашта юкъерча бувзамий культура айелга, ши мотта ховш хилар дегIакхувлалга, республика школашка нохчийи гIалгIайи метташи литературашин Iомаделга, эрсийи кхыча къамийи кхийнача наьха нохчийи гIалгIайи метташца, традицешца, обычешца, истореца дувзаденна дегIаухаш латта хьашт кхоачашделга.

Цу цхьан ханна вайна хIанз дIайоахаеннаяц цхьан къамех латта коллективаш вIашагIйохкара цхьайолча предприятешка йола унахцIена йоаца тенденцеш, ца хилча бакъахьа йола миграционни процессаш. Отчетни юкъа Малгобекски, Сунженски Надтеречни районашка хиннай хьабаьхкача специалисташта, хIаьта иштта цу районашкарча бахархой кIезигагIа дакъа дола кхыча къамий наха а духьала националистически гIулакхаш леладаь моттигаш.

Интернациональни кхетам балара эффективность хулга дуккхача даькъе тийша да атеистическичунца айхха бувзаш из чакхбаккха партийни организацешта ховш хиларах. ХIанз доазол дехьарча мехкашца вай гражданий контакташ дуккхаза а алсамъяьннача хана, буржуазни идеологаша, кераста, бусалба а сионистски а центраша хьинарегIа е йолаяьй вай республике бахача наха лаьрхIа йола пропаганда. Из еча хана къаьстта коггIортолга ю «параллельни» е подпольни, регистраци янза йолча мурдий тоабай хьисапе йолча ислама, хьалхею клерикальни национализм. Укх тIеххьарча шерашка юхадийнбеннаб республика идеологически ситуаце чухь тоъал ира проблемаш хьакхоллаш йолча дина объединенейи кераста ди лелабеча сектайи болх.

Дина среда чухь хулаш латта процессаш хаддаьза тохкаш латт партийни советски органаша. Цу темаех социологически тохкамаш даьд бахача наьха бе-беча группашта юкъе, дIанхача шерашка арахийцад 30 гаргга книжкеи методически пособи, дуккха художественни произведенеш, спектаклаш увттаьяй театрашка, хьадаьд фильмаш, республикански газеташ тIа хаддаьза кепаетт ира материалаш.

Де деза гIулакхаш-даьд дина культех дола законодательство телха ца дара тIехьа лоаттабу тIахьожам чIоагIбара. ДIахоьхош латт динах тешарий конституционни бокъонашка хьежжа дина объединенешта регистраци яра процесс. Цу дерригача гIулакхаша аьттув белар партийни организацешка, идеологически учреждененешка, дешара заведененешка беча атеистически балха хьинар белггаларча боараме айдара.

Цу лостамагIа болх вIаштIехьбоаккхача хана гучадаха а дIадаха а деза исторически дIадахар харцахьа дувцарца цхьана. иштта вай общества вахаре деформацеш хинна моттигаш нийсъяларца ювзаенна националистически предрассудкаш а дина идеологи а обрядность а хьахулийташ дола бахьанаш. ХIаьта укхаза къаьстта лоархIам болаш я истореца кхетам балара проблема. Вай хьалха дIададахачунца дола хьашт дегIаухаш хиларца дувзаденна массови информаце средствашка, публични выступленешка тIа-тIа касткастагIа дувца доладеннад дицденнача е ца дувцаш дитача хIамаех, цу е вокх сага лоархIамах, хIаьта из биззача боараме вIашкадоагIаш а да объективни исторически бакъдолчун хьаштаца.

ХIаьта цо, ший аргIан, Iилман, болхлошкара, пропагандистски кадрашкара, журналисташкара, дIадех кIал кIийле йола марксистско-ленински анализ елга, гIулакхага бехктокхам болаш хьожилга. Вай раьза хила йиш яц бокъонца долча Iилман тохкамий метта, шеррача общественноста конъюктурни хIамилгаш качъехкараша, бакъдар хьагучалаккха дезача метта дукхагIйолча хана из харцде гIертараша дувцачунна.

Из къаьстта доагIаш да дерригa бакъдар бухсоцаш дIаоалалга дIадехаш йолча вай историе оагIонна. Дувцар да 1944 шера нохчийи гIалгIайи арабахарах.

Парте областной комитето динза даргдоаца хIама лерхI бIарччача халкъий хьакъехьа лелаяь Iалаьмате йоккха харцо хьагучайоаха еррига факташ. цIераш, деш дола тешалаш юхаметтаоттадара эггара цIенхашттагIа болх дIабоаржабелга. Хьинаре лехамаш ду йоагI-йоагIача компетентни органаша, вIашагIъеллай лаьрхIа комисси. Вай тешаш да из болх беча Iилманхоша, шеррача общественносто гIо дергхиларах. ДIахьокха деза халкъаш арадахараш халкъ а доацаш, дерригa Iаьдал шоай бе деллараш, интернационализмах, социалистически законностах дола Ленина сийдола васкеташта когаш IотIабийттараш хинналга. Вокх оагIарахьара, раьза хила йиш яц шаьрра, вIашдухьаленаши зенаши доаца никъ санна вай истори хьагойта гIерта моттигаш нийслуц хилара. Шийна юкъерча негативни элементашца халкъо ше лоаттабаь къовсам — из а ба иштта цун патриотизма, граждански кIоарггача хьакъалаи майралаи хьокхам. ХIаьта хIанзарчоа вай Iилманхоша, пропагандисташеи журналисташеи кIезига дувцача цу хIаманца йIаьхий я вай республика истори. Цу тайпара бакъдолчо — цхьаккха хIама къайла ца хьош, дар долчча тайпара дувца гIертаро — гIо дергда вайна обывательски йоахараш дувцилгеи псевдоисторически мах белгеи тIагIертта юстара а доаккхаш, дIадахачун классови оагIорахьара мах бара кхетам бала.

Теркам тIабахийта дувца деза вай истореца кхетам баларца дувзаденнача кхыдолча дешаех. Нах бахача моттигаштеи улицаштеи техка цIераш хувцар, исторически даькъера дагалоацама моттигаш юхаметтаоттаяр, дIаяхача ханарча цу е вокх деятелий гIулакхашка хьожилга хувцар — дерригнех а дIахьалхашкахьа аха деза исторически бакъдолчунца из вIашкадоагIаш хиларга хьежжа.

Интернациональничунца а атеистическичунца а органически бувзам болаш да бахача наха, къаьстта кагирхошта, патриотически кхетам балара дешаш. Традиционни а хинна дIаотташ латт турпала - патриотически чтенеш, бIухощца - интернационалисташца, тIемеи къахьегамеи ветеранашца хула вIашагIкхетараш, денала урокаш, запаса бIухойи салтий ноанойи слеташ. КIезиг-дукха тоаьй юххьанцарча тIема кийчон материальни база. Дуккха дукхагIа бола кагийнах физически кийчбенна болаш, юкъера образовани йолаш, ВЛКСМ членаш болаш ух эскаре гIулакх де. Нохч-ГIалгIайченера хIара пхелагIча бIухочоа-интернационалиста деннад паччахьалкхен совгIат.

Цхьабакъда, цхьадола дика гIулакхаш карагIдийнна дале а, тIема-патриотически кхетам балара балха тIа кхы а дуккха кхоачамбоацараши къоастанза проблемаши я вайцига. ХIанз а дIадаланза да призывной комиссешкеи эскаре гIулакх де дезача моттигашкеи кагий нах хьа ца ахар. Надтеречни, Шелковски, Назрановски районашка хургболча бIухой доккхагIдола дакъа юкъера образовани йоацаш дар. Ачхой-Мартановски, Грозненски, Октябрьски районашка хIара пхелагIча призывнико дIаенна хиннаяц «Даьхе лораяра кийча ва» яхача комплекса нормативаш. Соахка эскаре гIулакх дара кагий нах тIабехача хана 600 гаргга саг цхьаннахьа а болх беши дешаши хиннавац.

Партийни комитеташа, ВЛКСМ обкомо кхы тIа а эшаш дола гIулакхаш де деза советски патриотизмаи социалистически интернационализмаи уйланца. Даьхенна мутIахьа хилара, политически фелалидисциплинеи лакха хилара уйланца хургболча бIухошта кхетам лулга тоадара. Кхетам луча балха тIа биззагIа пайда ийбе беза партеи халкъеи турпала традицеех, шеррагIа коггIортолга е еза Грозненски гарнизона тIема доакъой, ДОСААФ-а, граждански оборона комитетий таронех.

Демократизацеи гласностеи процессаш дIа-са йоаржаеча Iалаьмате боккха лоархIам болаш я массови информаце средстваш. Вай республика журналистий балха тIа укх тIеххьарча шерашка кIезига хиннадац теркам тIаоза хIамаш. Кепайоазон гIонца хьагучаяьхай дуккха а сагото яйта моттигаш, социально-экономически дегIаахара даькъе, кадрови политике йола готта моттигаш, цхьайолча негативни явленей гонахьа хьахилийтай нийса йола общественни мнени. ВIаштIехьдаьккхадар городашца Орджоникидзеца, Махачкалаца, Воронежаца, Херсонаца телетIаьш чакхдоаккхилга. Перестроечни процессаш хьа а хьокхаш, таханарча ден дIадехарашка хьежжа шоаш а кердайовла гIерташ я редакционни коллективаш.

Иштта дале а, ца дийцача далац уж цхьайолча хана событешта тIехьаюсаш хиларах, цар кулгалхой, хьалха а санна, лакхера указанеш яларга хьежаш багIарах. Кхоачамбоацараш хьинаре хьагуча а доахаш, наггахьа мара дIаоттац кепайоазув уж дIадахара организатор а хинна.

Хулаш латтача хувцамех нах дIакхетабара, юкъарча строе цар моттиг лахара, гIо деча, боахам лелабара хьалха латта методаш юкъейоалаеча, инициатива, гIулакх творчески хьисапе кхоачашделга дегIакхувлача даькъера кхоачамбоацараш дIадаха гIо дара йоккхий таронаш йолаш я республика массови информаце средстваш. Цхьабакъда, цу гIулакха газеташа, радиоси телевиденеи етта хIамаш цхьан метте етта еза е вешта аьлча, гIулакх координированно кхоачашде деза. Тахан боацаш ба къахьегама коллективашца, партийни организацешца хила беззача тайпара бола бувзам, хIаьта духхьал цох хьахулаш дола хIама санна лархIа деза газетий оагIош тIа, радиои телевиденеи передачашка перестройка чакхйоаккхача юкъа республике деш мел дола дикадар наггахьа мара хьахьокхаш ца хилар, эсала вIашагIъетт хьалхалатта опыт.

Газета оагIош тIа, эфирен книжкаш арахецара гIулакха тIеи дукхагIа пайда ийбе беза публицистика таронех. Укхаза боккхагIа лоархIам болаш хила йиш я вай литератораш, толашагIбола журналисташи творчески интеллигенце викалаши.

ТIеххьарча шерашка кIезиг-дукха чIоагIденнад къахьегама коллективашцара цар бувзамаш. Алсамдувлаш латт бакъдолчун позицешкара республика историех йоазонхоша дувца гIерталга. Кепатеха араяьннай 70-нел дукхагIа йола керда произведенеш, царех ворхI — йоккхий романаш. Творчески лакхален тIа доалаш латт эрсийи нохчийи драматически театраш, цхьадола дицлургдоаца сурташ хьаккхелла художникаша.

Цунца цхьана творчески союзашка, НГIАССР культура министерстве эсала дIайоаккхаш латт цхьан метте латтара, иждивенчества атмосфера. Литературан искусстваи дуккхача деятелаша доаггIаш дола хьинар гойтац идейно-кхетам балара балха эггара саготагIа дола декхараш кхоачашдеча. Лоха болаш бус дуккхача произведеней художественни боарам. Хьа а Iайна, сихха шоаш къоастаелга дIадехаш я республика театрально-концертни организацей дуккха проблемаш. Во вIаштIехьбаьккхаб зрителашца бу болх.

Партийнии профсоюзнии комитеташа, культура органаша биззача боараме кхачашдеш дац «Клубни учрежденеехи спортивни сооруженеехи пайда эцилга тоадарах» болча КПСС ЦК соцамо дIадехараш. Художественни самодеятельноста дуккха кружокаш, любительски объединенеш, унахцIенон клубаш формально мара йолаш яц. Цар вахаре эсала юкъекхухь общественни хьисапе шоаш-шоашта доал делга. ХIаьта духхьал болхлой, колхозхой, специалисташ, студенташ, дешархой ма бий культура учрежденей да а хинна дIаотта безараш, перестройка гIулакхашца, шоай коллективай хьашташца уж хьалйиза езараш.

Вахара унахцIена хьисап хьакхоллаш вай шеррагIа пайда ийбе беза физически культурахи спортахи. XXIV Олимпийски ловзарий доакъошхой, царех кхоъ призераш хиннаб (штангиста Арсамаков Исраьила яьккхай олимпийски чемпиона цIи, ший лоIаме кIалтохарах латача Вараев Iадлана еннай дото медаль, дзюдох латача Вараев Башира — борза). Цу масало тешал ду вай республике йIаьхий таронаш хилара.

Лакха образовани йолаш, гармонично дегIаенача ноахала кхетам балара боккха лоархIам ба дешара заведеней. Царна кулгалдара отчетни юкъа КПСС обкомо баьча балха керттера лостам хиннаб юкъаробразовательнии профессиональнии школа реформа кхоачашъяра КПСС XXVII съезда, ЦК февральски (1988 ш.) Пленума дIадехараш, лакхерен юкъера лаьрхIан образованена перестройка яра партеи правительстваи решенеш кхоачашъелга. Уж дешаш дийцадар укх шера май бетта хиннача парте областной комитета пленуме.

ХIаьта лакхерчен юкъера лаьрхIачен образованена перестройка яра областной партийни конференце декхараш малагIаш да-теш тахан? Эггара хьалха холуш айде деза дешара заведеней юххьанцарча партийни организацей хьинар, хьехархой-преподавательски корпуса, хIаьта иштта дешархойи студентийи низаш оарцагIдахара даькъера дешараи кхетам балараи дикал айяра тIаберзабаь цар лоархIам. Практикана юкъедоаладе деза школана гIо дарах коммунисташа - кулгалхоша отчеташ елга. Хадданза гIо де а хьаллаца а еза керда вIашагIъехка министерствашка, халкъа образоване городской районнии советаш, педагогически болхлоща цхьана шоай составе дешархой, общественноста. дай-ноаной, къахьегама коллективай викалаш вIашагIтохаш йола советаш хIара дешара заведене вIашагIйохкара даькъе цар беча балха тIа. Iалашде деза дешара-кхетам балара процесс эргайоаккхача, хьалха латта педагогически опыт хьаллоацачеи дIа-са йоаржаечеи, кадрай квалификаци лакхъечен юхакийчъечен, дешара заведеней материальни база тоаеча цар хьинаре дакъа лоацилга.

Кхоачашъе езаш я иштта профтехобразоване училищашка, лакхерчен юкъерча лаьрхIачен дешара заведенешка кадраш кийчъелга овлангара денз тоадара тIадерздаьча гIулакхий комплекс. Къоастаде деза чоалханеча профессех бола квалифицированни болхлой кийчбе могаргдола отраслешта юкъера специализированни училищаш хьаярах, йолаш йолча дешара заведеней база тIа кадрай квалификаци лакхъярен уж юхакийчъярен республикански система вIашагIйоалларах, юкъерча лаьрхIача дешара заведенешка юххьанцарча къахьегама коллективай организатораш кийчбарах дола дешаш.

Уж декхараш кхоачашдарца цхьана Iалашде деза республика экономически а социально а дегIакхувлара эггара актуальнегIа йолча проблемашта разработка яра лакхерча дешара заведеней Iилмахоша юкъекхухьаш дола дакъа дикка алсамдоахилга. ХIаьта цу гIулакха лаьрхIа кIезига йоаца таронаш йолаш да вай. Духхьал укх тIеххьарча кхаь шера республика вузашка защитаяьй 19 докторски 64 кандидатски диссертацена. ХьинарегIа даха деза вузовски Iилма йиззача боахама расчета тIеи ше-шийна финансировани яргеи, шеррагIа юкъекхувла еза дешара заведенешта производствацеи Iилман учреждененешцеи интеграци яра бе-бе формаш. Хьае еза вузаш гаргаувзаш йола дешара-производственни комплексаш, предприятеш, Iилман-тохкама институташ, хIаьта иштта профилагIа вIаши царна гарга йола техникумаши профтехучилищаши.

Вай общества вахара ерригача оагIонашта перестройка яр, радикальни экономически реформа, демократизации гласности тIа-тIа чакхйоаккхаш хилар, правовой паччахьалкхе хьаяра парте оттадаь декхар органично дувзаденна да социалистически дисциплинеи законности чIоагIъярца, хIаьта иштта партийни комитеташкара, юххьанцарча парторганизацешкара хьадех моллагIча тайпара йой а правопорядок телхаярца тIагIертта духьаллатилга. ДIаяха конференци хинначул тIехьагIа чакхъяьннача хана зуламаш леладарца къовсам лоаттабара система хьае гIийртай парте обком. ЧIоагIъяьй «социалистически доалахье лораелга Iалашдара а 1987—1990 шерашка республике къахьеганза йола доходаш

(ДIахододар 4-ча оагIо тIа).